

T.C
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İKTİSAT BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

AVRUPA BİRLİĞİ EKONOMİK ENTEGRASYONUNDA
ÜLKELER ARASI GELİR FARKLILIKLARI VE KUTUPLAŞMA
TEORİSİ'NİN GEÇERLİLİĞİ

Şirin Kıymet Karakaya

Danışman

Doç. Dr. Emre AKSOY

KIRIKKALE, 2019

T.C
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İKTİSAT BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

AVRUPA BİRLİĞİ EKONOMİK ENTEGRASYONUNDA
ÜLKELER ARASI GELİR FARKLILIKLARI VE KUTUPLAŞMA
TEORİSİ'NİN GEÇERLİLİĞİ

Şirin Kıymet Karakaya

Danışman

Doç. Dr. Emre AKSOY

KIRIKKALE, 2019

KABUL-ONAY

Doç. Dr. Emre Aksoy danışmanlığında Şirin Kıymet Karakaya tarafından hazırlanan “Avrupa Birliği Ekonomik Entegrasyonunda Ülkeler arası Gelir Farklılıkları Ve Kutuplaşma Teorisinin Geçerliliği” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

.../.../20

İmza

Unvan, Adı ve Soyadı (Başkan)

.....

İmza

Unvan, Adı ve Soyadı

.....

İmza

Unvan, Adı ve Soyadı

.....

İmza

Unvan, Adı ve Soyadı

.....

İmza

Unvan, Adı ve Soyadı

.....

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum

.../.../20..

(Unvan, Adı Soyadı)

(Enstitü Müdürü)

Kişisel Kabul Sayfası

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırladığım “Avrupa Birliği Ekonomik Entegrasyonunda Ülkeler arası Gelir Farklılıkları ve Kutuplaşma Teorisi’nin Geçerliliği” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada yer alan eserlerden oluştuğunu, bu eserlere atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu kabul ve beyan ederim.

Tarih

Ad ve Soyadı

İmza

TEŞEKKÜR

Öncelikle eğitim hayatım boyunca edindiğim bilgi ve kazandığım donanımların sahibi olan tüm hocalarıma saygı ve minnetlerimi iletiyorum. Ayrıca hazırlamış olduğum çalışmada plan, yürütme ve tamamlanma aşamalarının tamamında ilgisini, bilgisini ve desteğini esirgemeyen, tecrübesi ve yönlendirmeleri ile çalışmama ışık tutan danışmanım saygıdeğer hocam Doç. Dr. Emre Aksoy'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca ekonometrik analiz aşamasında bilgi ve desteğini benden esirgemeyen değerli hocam Uğur Yıldırım ve arkadaşım Merve'ye de teşekkürü bir borç bilirim.

Elbette ki aile desteğı olmadan başarının mümkün olmayacağına inanarak desteğini ve güvenini hiçbir zaman benden esirgemeyen ailem, annem, babam, eşimin ailesi ve her aşamada yanımda olan canım eşim Özgür Karakaya, son olarak yaşamımıza yeni dâhil olan ve dâhil olmakla birlikte hayatımıza anlam ve neşe katan canım oğlum Rıza Efe'ye de annesini yormadığı için çok teşekkür ederim.

ÖZ

Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri, kalkınmayı sağlayan etmenlerin etkin bir biçimde dağılmasına bağlıdır. Kaynakların etkin dağılımı her bölgede ya da ülkede eşitlik göstermediğinden bölgesel dengesizlik de denilen bölgelerarası gelir eşitsizlikleri kaçınılmaz bir unsur olmuştur. Ülkeler gelir düzeyini yükseltmek ve refahını artırmak amacıyla ekonomik entegrasyonlara dahil olmak isterler. Ekonomik entegrasyonlar, ticari engellerin ve kısıtlamaların kaldırıldığı uluslararası ekonomik bütünleşme türlerindedir. Ekonomik entegrasyonlarda mal ve faktörlerin hareketliliği serbesttir. Uluslararası ekonomik entegrasyonlarının ileri aşamalarından biri de Avrupa Birliği'dir.

Gunnar Myrdal uluslararası ekonomik entegrasyona üye olan ülkelerden gelir düzeyi düşük olan ülkelerin üye olduktan sonra daha fakirleşeceği, gelir düzeyi yüksek olan ülkelerin ise daha zengin hale geleceğini ileri sürmüştür. Bu teoriye de “Kutuplaşma Teorisi” adını vermiştir.

Günümüz itibariyle Avrupa Birliği 28 üye ülkeden oluşmaktadır. Çalışmamızda farklı gelir düzeylerinden bazı Avrupa Birliği üye ülkeleri ele alınarak Kutuplaşma Teorisi'nin geçerliliği sorgulanmaya çalışılmıştır. Söz konusu ülkelerin 1990-2018 yıllarını içeren yıllık verileri kullanılarak panel veri analizi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kutuplaşma Teorisi, Avrupa Birliği, Gelir Farklılıklar

ABSTRACT

The level of development of countries depends on the effective dissolution of the factors enabling development. Since the effective distribution of resources does not show equality in each region or country, interregional income inequalities, also called regional imbalance, has been an inevitable element. Countries want to be involved in economic integration in order to increase their income level and to increase their welfare. Economic integrations are the types of international economic integration in which trade barriers and constraints are removed. The mobility of goods and factors is free in economic integration. One of the advanced stages of international economic integration is the European Union.

Gunnar Myrdal argued that countries with low income levels from countries that are members of international economic integration will become poorer after membership and countries with high income levels will become richer. He also called this theory "Polarization Theory".

Today, the European Union consists of 28 member countries. In our study, some European Union member countries from different income levels were studied and the validity of the polarization theory was investigated. Panel data analysis was performed by using quarterly data of these countries between 1990-2018.

Keywords: Polarization Theory, European Union, Income Differences

İÇİNDEKİLER

ÖZ	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
TABLolar LİSTESİ	vi
GİRİŞ	1
1. BÖLGESEL DENGESİZLİK VE GELİR FARKLILIĞINA KAVRAMSAL BİR BAKIŞ	3
1.1. Bölgesel Dengesizlik Kavramı	3
1.2. Bölgesel Dengesizliğin Sebepleri	3
1.2.1. İktisadi Sebepler	4
1.2.2. Politik ve Sosyo Ekonomik Sebepler	5
1.2.3. Doğal Sebepler	6
1.3. Bölgesel Dengesizliğin Belirtileri	6
1.3.1. İktisadi Belirtiler	7
1.3.2. Kültürel ve Sosyo Ekonomik Belirtiler	9
1.4. Bölgesel Dengesizlik Sonuçları	11
1.5. Kamunun Bölgesel Dengesizlikteki Sorumluluğu ve Rolü	12
2. BÖLGESEL ENTEGRASYONLAR ÇERÇEVESİNDE AB EKONOMİK ENTEGRASYONU	14
2.1. Kavramsal Olarak Bölgesel Entegrasyonlar	14
2.2. Düzeyleri Çerçevesinde Bölgesel Ekonomik Entegrasyonlar	15
2.2.1. Serbest Ticaret Bölgesi	16
2.2.2. Gümrük Birlikleri	17
2.2.3. Ortak Pazar	18
2.2.4. Ekonomik Birlik	18
2.3. Ekonomik Entegrasyonlara Üye Olmanın Altında Yatan Nedenler	19

2.3.1.	Ticari Edinimler	20
2.3.2.	Ulusal Politik Yeniliklerin Güçlü Hale Getirilmesi	20
2.3.3.	Çoklu Pazarlık Gücü Edinilmesi	20
2.3.4.	Pazara Giriş Garantisi	20
2.3.5.	Stratejik Açından Güç Birliği	21
2.3.6.	Çok Taraflı ve Bölgesel Birlikteliklerin Etkileşimi	21
2.4.	Bölgesel Entegrasyon Teorileri	22
2.5.	Bir Bölgesel Entegrasyon Olarak AB Ekonomik Entegrasyonu	26
2.5.1.	Avrupa Ortak Pazarı	31
2.5.2.	AB Genişleme Süreci	36
2.5.2.1.	1.Genişleme	36
2.5.2.2.	2. Genişleme	38
2.5.2.3.	3.Genişleme	38
2.5.2.4.	4. Genişleme	39
2.5.2.5.	5. Genişleme	40
2.5.2.6.	6. Genişleme	41
2.5.3.	AB Ekonomik Entegrasyonunu Tam Olarak Ortaya Koyan Düzenlemeler	41
2.5.3.1.	1993 Kopenhag Zirvesi	42
2.5.3.2.	Amsterdam Antlaşması	42
2.5.3.3.	Nice Antlaşması	43
3.	EKONOMETRİK MODEL VE UYGULAMA	45
3.1.	Çalışmanın Amacı	46
3.2.	Veri Seti ve Değişkenler	47
3.3.	Analizde Kullanılan Ekonometrik Yöntem	48
3.2.1	Panel Veri Analiz Yöntemi	48
3.2.2.	Panel Birim Kök Testleri	49

3.3.1.1.	Birinci Kuşak Panel Birim Kök Testleri.....	51
3.3.1.1.1.	Im, Pesaran ve Shin (2003) Panel Birim Kök Testi	52
3.3.1.1.2.	İkinci Kuşak Panel Birim Kök Testleri	53
3.3.2.	Panel Eş Bütünleşme Analizi	55
3.4.	Ampirik Bulgular	57
3.4.1.	Çoklu Doğrusallık	57
3.4.2.	Panel Birim Kök Testleri	58
3.4.3.	Panel Eşbütünleşme Test Sonuçları	59
SONUÇ	62
KAYNAKÇA	64

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1. Bölgesel Ekonomi Entegrasyonların Özellikleri.....	15
Tablo 2. Varsayımsal Serbest Ticaret Bölgesi Buğday Maliyet Tablosu.....	23
Tablo 3. Veriler ve Kaynaklar	47
Tablo 4. Tanımlayıcı İstatistik.....	48
Tablo 5. Korelasyon Tablosu	58
Tablo 6. Birim Kök Test Sonucu.....	59
Tablo 7. Düzeltilmiş Birim Kök Test Sonucu	59
Tablo 8. Eş Bütünleşme Analizi.....	60

GİRİŞ

Dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşam standartları farklı farklıdır ve bu farklar ısrarla devam etmektedir. Dünyanın bütün ülkelerinde ve bölgelerinde tam anlamıyla kıyaslama yapabilmek mümkün olmasa da belirli topluluk ya da ülkeleri ele alarak irdeleme imkânı bulmaktayız.

Ekonomik bütünleşme, üye ülkelere belli ayrıcalıkların tanındığı, ticari kısıtlamaların kaldırıldığı, ekonomik ve parasal birlik olarak tanımlanabilir. Avrupa Birliği, ekonomik entegrasyonların ileri bir aşamasını oluşturmaktadır ve bir çok ülkenin hedefinde bu entegrasyona dahil olmak yer almaktadır. Çalışmamızın odak noktasında Gunnar Myrdal tarafından ortaya çıkarılan “Kutuplaşma Teorisi” yer almaktadır. Bu teoriye göre; ekonomik bir bütünleşmeye dâhil olan ülke eğer zengin bir ülke ise daha da zenginleşecek, fakir bir ülke ise daha da fakir duruma gelecektir. Dolayısıyla günümüz ekonomisinde çokça yer alan zengin- fakir uçurumu olarak ifade edilen gelir farklılıkları daha da büyüyecektir.

Çalışmamızın amacı; Avrupa Birliği üye ülkelerinden gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler olmak üzere farklı gelir gruplarından seçtiğimiz ülkelerin ekonomik verilerini ele alarak “Kutuplaşma Teorisi”nin geçerliliğini sorgulamaktır. Bu amaçla literatürde sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır.

Çalışmamızı literatürde yer alan diğer çalışmalardan ayıran ve literatüre katkı sağlayacak olan farklılıklar yer almaktadır. Öncelikle analize konu olan ülke grubu bu farklardan birincisidir. Çalışmamızda entegrasyona dahil ülkelere en düşük ve en yüksek gelir gruplarında olan ülkeler seçilmiştir. İkinci bir fark ise zaman faktörüdür. Literatürdeki çalışmalara nazaran daha uzun bir zaman dilimi kullanılarak bu konuda gerçekleştirilen en uzun dönemli ve güncel analiz olma niteliğini taşımaktadır. Yine analizde kullanılan değişkenler açısından da daha kapsamlı ve özgün bir çalışma ortaya konmuştur.

Çalışma üç bölümden meydana gelmektedir. İlk bölümde, küresel bir sorun haline gelen bölgeler veya ülkeler arası gelir farklılıkları başka bir deyişle bölgesel dengesizlik kavramı, ortaya çıkışı ve sonuçları incelenerek. Kutuplaşmaya nasıl yol açtığı ortaya konmuştur.

İkinci bölümde öncelikle ekonomik bütünleşmeye dair kavramlara yer verilmiş ve devamında Avrupa birliği oluşum ve gelişim süreci ele alınarak analize konu olan ülkelerin birliğe dâhil olma süreçleri ortaya konmuştur.

Üçüncü ve son bölümde ise Avrupa Birliği üyelerinden gelir farklılıkları gözetilerek seçilen görece gelişmiş ve gelişmekte olan diye nitelendirdiğimiz merkez ve çevre ülkelerin 1990-2018 yıllarını kapsayan yıllık verileri kullanılarak panel veri analizi gerçekleştirilmiştir.Yapılan analizle birlikte Kutuplaşma Teorisi'nin geçerliliğine ilişkin sonuçlar elde edilmiş ve yorumlanmıştır.

1. BÖLGESEL DENGESİZLİK VE GELİR FARKLILIĞINA KAVRAMSAL BİR BAKIŞ

Bölgesel dengesizliğin tanımının kapsamı, bölgesel dengesizliğin unsurları ve bu unsurların oluşmasına yol açan nedenlerin doğru tespiti, yapılacak iyileştirmelerde en önemli basamaklardan birisidir. Bu önemin, her ülkenin ve her bölgenin, kendisine özel nedenleri ve şartlarından ileri geldiği kabul edilmektedir.

1.1. Bölgesel Dengesizlik Kavramı

Bölgesel dengesizlik veya bölgesel az gelişmişlik, dar anlamda, bir ülkede görülen ekonomik ve sosyal fırsat eşitsizliği, geniş anlamda ise her çeşit eşitsizlik olarak tanımlanmaktadır. Bu geniş tanım; sağlık, eğitim, kültür gibi sosyal olanaklardan faydalanamamayı ve iş bulma, işe uygun ücret alma, iş güvencesi, piyasadaki mallara kolaylıkla ulaşamama gibi ekonomik unsurları da içermektedir.

Bölgesel dengesizlik, özünde iktisadi dengesizlik olmakla beraber, bir bütün halinde bakıldığında, kültürel dengesizliğin önemli bir yer tuttuğu bir olgu olduğu söylenebilir.

Bölgesel dengesizlik tanımı, bölgenin içinde bulunduğu coğrafyaya göre izafi bir içeriğe de sahiptir. Gelişmiş ülkelerin bölgesel dengesizlik tanımı ile kalkınmakta olan ülkelerdeki bölgesel dengesizlik tanımında önemli farklılıklar olacaktır. Bu nedenle bölgesel dengesizliği, ülkenin gelişmişlik seviyesi göz önüne alınarak, tanımlamak daha doğru olacaktır.

Bölgesel dengesizlik kavramında önemli bir nokta da bölgeler arasında eşitsizlik olgusu ile birlikte aynı bölge içinde de eşitsizliklerin var olduğudur (Ercan, 2006: 72). Bunun anlamı, bölge tanımının esnekliğine paralel olarak, dengesizlik tanımı yapılabileceğidir. Bu nedenle, “bölgesel eşitsizlik” kavramı yerine, daha sınırlı bir bölgeyi ifade ettiği varsayılabilecek “yöresel eşitsizlik” kavramı kullanılmaktadır.

1.2. Bölgesel Dengesizliğin Sebepleri

Bölgesel dengesizlikler tüm dünya ülkelerinde görülmekle birlikte nedenleri farklıdır. Bölgesel dengesizliklerin iki yüz yıl önce sanayi devrimi ile ortaya çıktığı ve son yüzyılda artan bir biçimde hissedilmeye başlandığı düşünülecek olursa, gelişmiş ülkelerde dengesizliğin nedeni kapitalizmin bir sonucu olarak gelişmenin

mekânda eşitsiz dağılımının, gelişmekte olan ülkelerde ise ekonomik bağımlılık sonucu uluslararası sermayenin bir etkisi olarak ortaya çıktığını söylemek yanlış olmayacaktır (Özel, 2009: 166).

Bölgesel dengesizliklerin sadece ekonomik sorunlara bağlanarak açıklanması sorunun önemini ifadede yetersiz kalmaktadır. Başka bir ifade ile en önde görünen nedeni ekonomik olmakla beraber, onu hazırlayan, pek çok faktör bölgesel gelişmişlik farklarının nedeni olabilir.

Bölgesel eşitsizliklerin ekonomik nedenlerini hazırlayan unsurların, sosyolojik olarak o toplumun zihniyeti ile çok sıkı bağlı olduğu görülmektedir (Sarıtaş, 2002: 397). Bundan dolayı farklılık nedenlerinin ağırlığını teşkil eden unsur veya unsurlar bölgeden bölgeye değişebilmektedir. Bazı kaynakların değerlemedeki önemi tartışılmasa da (sağlık, eğitim gibi), yaşam için hayati önemde olan su, elektrik, beslenme gibi unsurların birincil önceliği olan bir bölgede, diğerlerinin önemi çok düşüktür (Öztürk, 2007: 16).

Bölgesel dengesizlik, tarihsel ve kültürel miraslar ile coğrafyanın sahip olduğu doğal ve beşeri kaynaklara da doğrudan bağlıdır (Akman vd., 2013: 38). Bu durumda bölgesel yetersizlikleri sadece ekonomik unsurlara bağlamak yerine sosyal nedenlerle birlikte ele almak daha doğru olacaktır (Dinler, 2012: 97).

1.2.1. İktisadi Sebepler

Ekonomik nedenler olarak (Bozdoğan, 2014: 56); geri kalmış bölgelerde üretim faktörlerinin tam istihdam edilememesi ve optimal dağılımın sağlanamaması, gelir düzeyinin düşük olması nedeniyle tasarrufların ve dolayısıyla sermaye birikiminin yetersiz olması, pazarın yeterince büyük olmaması sonucu bölgede üretim yapan sektörlerin ileri geri bağlantılardan yoksun olmasının yol açtığı nedenler olarak sayılabilir. Bu bölgelerin sahip olduğu olumsuzluklar nedeniyle diğer firmaların gelmediği bu bölgelerde faaliyet gösteren firmalar dışsal ekonomilerden de yeterince fayda sağlayamazlar. Sayılan unsurlar nedeniyle bölgede yeterli talebin oluşmaması sonucu bu bölgelerde ölçek ekonomileri de oluşamaz. Ekonomik faaliyetlerin yeterince gelişmesini engelleyen unsurlar, bu bölgelerden nitelikli işgücünün kaçmasına, yani göçe yol açacak olup bu ise bölgedeki durumun daha da kötüleşmesine hizmet edecektir. Belki de bütün sayılanların özetini yapacak olan bölgenin serbest piyasanın ana motorunu oluşturan “kar” unsuru açısından cazip

olmamasıdır. Özel sektörün yer ve sektör seçiminde birinci derece rolü olan karın bu bölgelerde yetersiz olması, bölgeye yeterli yatırımların gelmemesini açıkladığı gibi, kamunun ve uygulanacak devlet yardımlarının (teşviklerin) neden bu bölgeler için önemli olduğunu da açıklamaktadır.

Özellikle 1980 sonrası uluslararası piyasalara açılan Türkiye de küreselleşme rüzgârından etkilenmiş, bu ise bölgesel farklılıkların artmasında önemli bir etken olmuştur. Neoliberal politikaların yeni yüzü olan Küreselleşmenin prensipleri doğrultusunda kamunun ekonomiden çekilme ve refah devleti harcamalarında kısıntıya gidilmesi ile bölgesel farklılıklara kaynak ayırımı güçleşmiştir.

1.2.2. Politik ve Sosyo Ekonomik Sebepler

Bölgesel gelişmedeki ekonomik unsurları etkileyen ve nedeni olan, bölgeye özgü, pek çok sosyal unsurlar da bulunmaktadır.

Sosyal nedenler bölge insanının daha kaliteli bir yaşam sürmesine olanak sağlayan unsurlardan oluşmaktadır. Çok geniş bir yelpazeyi kapsayan sosyal nedenler; sağlık, eğitim, telekomünikasyon, yol gibi kalkınmanın önemli unsurlarını kapsadığı gibi, su, elektrik gibi zorunlu unsurları da kapsar. Diğer taraftan, sosyal ve kültürel hizmetler de artık hayati unsurlar kadar önemli olmuştur.

Sosyal ortamın yukarıda sayılan unsurlarının temini ve iyileştirilerek yaşam kalitesinin yükseltilmesi her ne kadar gerekli maddi koşulların (ekonomik büyüme) oluşturulmasına bağlı olmakla birlikte, bu iyileştirmeleri talep edecek olan bölge insan davranışları da çok önemlidir. Daha kaliteli bir yaşamı sağlayacak unsurlara olan talep, bölgenin kültürel yapısı ve bu yapıya bağlı yenilikleri içselleştirme kapasitesi ile çok yakından ilgilidir (Sarıtaş, 2002: 403).

Sosyo ekonomik nedenleri şöyle sıralamak mümkündür (Bozdoğan, 2014: 57) ; altyapı eksiklikleri, üretim ve ücret düşüklüğü, işsizlik, satın alma gücünün düşüklüğüne yol açan gelir seviyesinin ve dağılımının bozukluğu, sağlık ve eğitim hizmetlerinin yetersizliği, sosyal ve kültürel hizmetlerin yetersizliği, hızlı nüfus artışı, planlama yetersizliği.

Bu bölgelerde uygulanacak bölgesel politikaların başarısını etkileyen önemli bir diğer unsur da siyasi otoritenin belirli bölgelerin kalkınması için o bölgeye öncelik tanıyarak ve çeşitli tedbirler uygulayarak bölgeyi daha cazip hale getirmesidir.

Ayrıca bölgesel farklılığın bulunduğu bölgelerin büyük bir kesiminde hâkim olan feodal yapı, bölgede yapılacak bazı reformların başarıya ulaşma şansını zorlaştırmaktadır.

Bölgesel farklılıkların önemli olduğu Doğu ve Güneydoğu bölgeleri bakımından “güvenlik” unsurunun, Batı bölgelerine oranla, yatırımcıların bu bölgeye çekilmesinde önemli bir etken olduğunu da göz önüne almamız gerekmektedir.

1.2.3. Doğal Sebepler

Bölgesel dengesizliğin doğal sebepleri olarak bölgenin iklim şartları, toprak şekilleri, yeraltı ve yerüstü kaynakları, ürün çeşitliliği gibi faktörleri gösterebiliriz. Bazı bölgeler söz konusu kaynakların birçoğundan yoksundurlar. Özellikle doğu bölgelerinde coğrafi şartlardan dolayı kalkınma imkânları daha kısıtlıdır. Türkiye’de geri kalmış bölgelerin tamamı, birkaç küçük istisna dışında, Doğu, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Karadeniz bölgesinde bulunmaktadır. Batıdan başlayarak coğrafi yüzeyin doğu bölgesine doğru yükselip 2000 metrelere çıkması ve ova ve platolardan sarp dağlara bürünmesi bölgenin gelişmemesinde önemli bir etken olmuştur.

Bazı bölgelerde, fiziki coğrafyanın gerek yüzey şekilleri açısından gerekse iklim koşulları açısından ortaya çıkardığı zorluklar, yerleşim yerlerinin seçiminde ve bu yerlerin merkezlerle bağlantılarını sağlayan ulaşım altyapılarının yapımında da büyük engeller çıkartmıştır. Ulaştırma, bölgenin sosyo-ekonomik gelişiminde bazen en önemli unsur olabilmektedir. Nitekim özellikle Doğu Anadolu bölgesi, arazinin sarp olması, kışların sert geçmesi ve ulaşım altyapısının yetersizliği nedeniyle yatırımların tercih edilmediği bir konumdadır. Ülke topraklarının %30,6’sı kullanmaya elverişli iken bu oran Doğu Anadolu da %23,5’dir. Aynı şekilde ülke topraklarının % 36,2’si çayır, mera iken bu oran Doğu Anadolu’da %20,6’dır.¹³

1.3. Bölgesel Dengesizliğin Belirtileri

Bölgesel dengesizliklere neden olan yukarıda sayılan ekonomik, sosyo ekonomik politik ve coğrafi nedenler bölgelerde kendilerini iktisadi ve sosyo ekonomik bazı göstergelere yansıtarak ifade ederler. Bu göstergeler, gelişmiş bölgelerle gelişmemiş bölgeler arasındaki farkları ortaya koyarak, karşılaştırmalarda bizlere yol gösterirler. Diğer yönden yine bu göstergeler yardımıyla bölgeler için yapılan iyileştirmelerin etkilerini ölçme ve bölgenin bir dönemden diğerine iyileşme veya kötüleşme

durumunu anlamamıza yardımcı olacaklardır. Bölgesel dengesizliğin göstergelerini de ekonomik ve sosyal olarak ayırmak mümkündür.

1.3.1. İktisadi Belirtiler

Bölgelerin iktisadi kapasitelerini karşılaştırmaya yarayan bu göstergeleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür

Bölgesel ve Kişisel Gayri Safi Değer (GSKD): Bir üretim süreci sonunda meydana gelen çıktı ile kullanılan girdi arasındaki fark kısaca “Katma Değer olarak ifade edilmektedir. Başka bir ifade ile katma değer, üretilen çıktı değerinden o değer üretilmesi için kullanılan girdilerin düşülmesi ile elde edilen değer olarak tanımlanmaktadır.

Bölgesel Gayrisafi Katma Değer (GSKD) ise bir bölgede yerleşik ekonomik birimlerin belli bir dönemde bu bölgedeki ekonomik faaliyetleri sonucunda ürettikleri mal ve hizmetlerin (çıkıtı) üretim değerinden bu üretimde bulunabilmek için kullandıkları mal ve hizmetler (ara tüketim) değerinin çıkarılması sonucu elde edilen değerdir.

$GSKD (\text{temel fiyatlarla}) = \text{Çıkıtı} (\text{temel fiyatlarla}) - \text{Ara Tüketim} (\text{alıcı fiyatlarıyla})$.

Gayrisafi katma değere ürünler üzerindeki vergiler eklenmesi ve sübvansiyonların çıkarılması sonucunda GSYH'ye ulaşmaktadır

Bölgesel gayrisafi katma değer ile bölgede ikamet eden üretici birimlerin ekonomik faaliyetlerinin ölçülmesi amaçlanmaktadır, bu nedenle üretici birimin yerleşik olduğu bölge hesaplamalarda esas alınmaktadır.

Bölgesel GSKD, bölgede ikamet eden hane halklarının gelirinin ölçüsü değil, bölgenin üretim gücünün bir göstergesidir.

26 bölge için yayımlanan gayri safi katma değer tahminlerinin bölgesel gayri safi yurtiçi hâsıla tahminlerinden temel farkı, KDV ve ÖTV gibi ürün üzerinde bulunan vergileri içermemesidir.

Bölgesel GSKD verilerini iki açıdan incelemek bize bölge hakkında önemli bilgiler verecektir: bölgeden yaratılan toplam katma değer ve bölgede yaşayan birey başına düşen katma değer. Yaratılan katma değer in ortaya çıkışında sermaye ve işgücünün payları ve etkileri bizleri bölgenin katma değer yaratmada ortaya çıkan verimlilik farklarına götürebilecektir.

Bölgesel ve Kişisel Gelir Düzeyi (Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla): Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla veya gelir, bölgenin ve bölgedeki kişilerin zenginliğini gösteren göstergelerden birisidir. Bu nedenle bölgenin toplam gelir düzeyi ve bireylerinin gelir düzeyi, bölgenin doğal zenginliklerine, sanayisinin gelişmişliğine ve bölgedeki adil gelir dağılım mekanizmalarının varlığına göre değişiklikler göstermektedir. Gelir seviyesinin yüksekliği bölgenin ve kişilerin refah seviyelerinin bir göstergesi kabul edilmektedir. Bölge gelirleri açısından yüksek potansiyele sahip olmak her zaman bölgede kişisel gelirlerin yüksek olduğunu göstermemektedir.

Piyasada işlemlerin ticari değerleri üzerinden sonucunu ölçen bir veri olan G.S.Y.H. üretimden çok mübadeleye yani malların değişim değerine dayanıp, kullanım değerleri göz ardı etmekte olup, toplumdaki eşitsizlik ve gelir dağılımı bozukluklarının gereği gibi algılanmasına imkan vermemektedir (Durmuş, 2012: 41). Bu şekilde hesaplanan kişi başına düşen gelir yüksekliğinin, bir ülkenin veya bir bölgenin iktisadi ve sosyal kalkınmışlığını gösteremediği çok yaygın olarak kabul edilen bir olgudur. Buna karşın, GSYH'nin bölgelerin bir birleri ile karşılaştırılmalarında bir fikir verebileceği kabul edilir.

Faktör Verimliliğinin Düşüklüğü: Başta emek gelirlerindeki düşüklük olmak üzere bölge hasılasının düşük çıkmasında bölgedeki faktörlerin verim düşüklüğü önemli rol oynar. Bölgesel gelir dağılımı, kişi başı gelirin, verimlilik ve düşük istihdamdan etkilenmesi sonucu bozulur. Bölgesel gelir farklarını oluşturan verimlilik (Filiztekin, 2008: 60); ölçek ekonomisine dayalı sektörel yapının (özellikle imalat sanayi ve hizmet), karşılaştırmalı üstünlük sağlayabilecek sektörlerdeki uzmanlaşması ve bu uzmanlaşmanın oluşmasına imkân verecek olan ileri ve geri bağlantıların bölgede toplanması ile mümkün olabilir.

Bölgesel gelir dağılımını etkileyen önemli unsur, emeğin katma değeri yüksek ürünler üretmesinde, yani bölgesel verimlilik farklarıdır. Bu verimliliği yaratamayan bölgelerin gelirlerinin de düşük kalacağını bekleyebiliriz.

Sektörel Yapı: Her bölgede çok çeşitli ürün, değişik sektörler tarafından üretilmektedir. Bölgelerin değişik sektörlerle göre yaptıkları bu üretim, bölgenin gelir ve büyüme seviyelerinin de bir açıklaması olabilmektedir(Filiztekin, 2008: 56).

Gelişmiş ülkelerin ve gelişmiş bölgelerin, gelişim süreçleri, tarımsal ekonomiden sanayi ve hizmetlere doğru bir gelişme göstermektedir. Sonuçta bölge üretimde

hâkim olan sektörler, bölgenin gelir düzeyini yükselten, katma değeri yüksek sektörlerden oluştuğu sürece gelişme daha büyük olacaktır.

Kamusal Yatırımlar: Kamusal yatırımlar, özellikle; ulaşım, eğitim, sağlık ve haberleşme gibi, altyapıya yönelenler, bölgesel farkların azalmasında önemli etkindir. Ekonomideki kıt kaynakların üretken bölgeler yerine geri kalmış bölgelere yönlendirilmesi bazı itirazlara neden olmakla birlikte, ülkenin bir bütün halinde kalkınması, geri kalmış bölgelerin üretime katkı sağlayamaması ve gelişmiş bölge ürünlerine yaratılabilecek talepten yoksun olunması da önemli bir ekonomik sorundur.

Mali Göstergeler: Mali göstergelerin bölgeler açısından gösterebileceği en önemli husus bu bölgelerde kullanılan kredilerin ve banka mevduatlarının toplam içindeki oranıdır. Bu gösterge, bir bölgedeki ticari faaliyetin yoğunluğu ve boyutu hakkında önemli bir ipucu teşkil edecektir.

1.3.2. Kültürel ve Sosyo Ekonomik Belirtiler

Bir bölgedeki gelişmenin seviyesini ölçebileceğimiz ekonomik göstergelerin yanında sosyo ekonomik ve kültürel göstergeler de vardır. Bu göstergelerin, ekonomik göstergelerin gelişmesine bağlı olduğu veya zorunlu olduğu düşünülebilirse de bu göstergelerden bazıları ekonomik kalkınmanın ön koşulunu oluşturur.

Gelir Dağılımı: Gelirin kişisel veya bölgesel göstergelerinden daha ziyade, gelirin nasıl dağıldığı, bölgesel farklılıkları tespit açısından çok daha önemli olmaktadır. Gelirin adil dağılmaması, çoğu kez asgari yaşam koşullarını sağlamanın altına inerek yoksulluğun yaygın bir hal almasına yol açmaktadır. Bu durum özellikle bölgesel farklılıkların yoğun olduğu bölgelerde daha çok hissedilir ve farklılığın önemli bir nedeni olarak görülür.

Gelir eşitsizliğini ve yoksulluğu ifade etmede, ülkede bir dönem içindeki kazançların ülke yurttaşlarına bölünmesi suretiyle (aritmetik ortalama) kişi başına düşen gelir ölçüsü yerine, daha etkin bir yöntem olarak, belli bir yüzde ile ifade edilen, medyan gelir (ortanca gelir) eşliğine göre de toplumun yapısı incelenebilir.

İşsizlik ve Kayıt Dışı İstihdam: İşsizlik ve ona bağlı kayıt dışı istihdam bölgesel farklılığın görüldüğü bölgelerin önemli sorunlarından birisidir. Bölgesel dengesizliğin oluşmasına neden olan diğer pek çok unsurun (göç, düşük gelir ve

bozuk gelir dağılımı gibi) başlangıç noktasını oluşturur işsizlik ve bu bölgelerde yüksek olan kayıt dışı istihdam.

Yüksek Göç Oranı: Bölge olanaklarının yeterince gelişmemiş olması, bölgede yaşayan insanların diğer gelişmiş bölgelere göç etmesine yol açmaktadır. Bu durum çift yönlü etki doğurur; göç veren bölgenin üretime katkı yapacak eleman açısından zayıflamasına ve daha düşük üretimin ve fakirliğin oluşmasına yol açarken diğer yönden bölgede yapılacak üretime olabilecek talebin azalmasına da yol açacaktır.

Aşırı Kentleşme: Bölgesel yetersizliklerin baş göstermesi sonucu bölgeden gelişmiş bölgelere olan yoğun göç, göç alan bu bölgelerde veya kentlerde planlanandan daha fazla insanın barınma, gıda sorunları ile birlikte trafikte yoğunlaşma, sağlık ve eğitim sorunlarına, bölge güvenliğinin zayıflamasına, geniş bir varoşlaşmanın meydana gelmesine yol açacaktır. Göçün kentlerde işçi ücretlerini düşürmesi ve bu yolla maliyetleri azaltması umulabilirse de bu durum kırsaldaki kayıt dışının göç alan bölgelerde yaygınlaşmasına, gelir dağılımı bozukluklarına neden olacaktır.

Sağlık Koşulları: İnsan kalitesinin yükselmesi ve buna bağlı işgücünün yeterliliği sağlıklı bir ortamda yaşamayı gerektirir. Bölgenin iklim koşullarının, bölge insanının gelişmesi üzerine olabilecek olumsuz etkilerinin telafisi ancak güçlü bir sağlık sistemine sahip olunmakla önlenir. Sağlık koşullarının, bölge ihtiyacını karşılamaktan uzak olması bölge insanının mental ve fiziksel olarak işgücü verimliliğini düşürdüğü gibi göçlerin de bir sebebi olabilmektedir.

Eğitim (Beşeri Sermaye): Eğitim, bölge kalkınmasında kullanılacak kaynaklardan en yüksek verimin elde edilmesine, dolayısıyla bölge gelirinin yükselmesine yol açan en önemli unsurdur. Bölge kalkınması için kullanılacak sermayenin, verimli kullanılması ancak teknoloji kullanımını mümkün kılan, işgücü ile sağlanabilmektedir. Bu bağlamda eğitim, okuma yazma oranlarının ötesinde, kadınların da işgücüne katılabildiği, mevcut çalışanların yeni teknolojilere adapte olmalarını sağlayan, her türlü şekli ve şekli olmayan eğitimi kapsamaktadır.

Eğitim, istihdam sorununun temelinde yatan önemli faktörlerden birisidir. Sürekli değişim içinde olan piyasaların üretim ihtiyacına cevap verebilecek kapasitede iş gücünün sağlanabilmesi ancak eğitilmiş çalışanların yetiştirilmeleri ile mümkündür.

Sosyo Ekonomik Gelişme Endeksleri (SEGE) ve İnsani Gelişme Endeksleri (İGE): Türkiye’de ve uluslararası kuruluşlarca yapılmış olan ve ülkemizdeki bölgelerin, ekonomik ve sosyal verilerine dayandırılan, bazı çalışmalar mevcuttur. Bu göstergelerin önemi bizler için bölgelerin ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyleri hakkında önemli bilgiler edinmemiz olup, diğer taraftan özellikle SEGE verilerine dayalı olarak düzenlenen teşvik politikalarını da yorumlamamıza yardım etmesidir.

1.4. Bölgesel Dengesizlik Sonuçları

Bölgesel dengesizlik her şeyden evvel ekonomik gelişmenin doğal bir sonucudur. Gelişen bölgede ortaya çıkan dışsal ekonomiler, o yörede faaliyete geçen diğer ekonomileri ve atıl kaynakları da harekete geçirerek ve sonuçta diğer bölgelere de taşma yaparak canlılık getirebileceği gibi çoğunlukla diğer bölgelerin olanaklarını da yoksullaştırdığı ifade edilmektedir.

Bu durumda diğer yöreler aleyhine gelişme kutbu olan bölgelerde ekonomik büyüme iki önemli sorunu da beraberinde getirir: geri kalmış bölgelerin sorunu ve aşırı gelişmiş merkezlerin sorunu, Geri kalmış bölgelerde, üretim faktörlerinin gelişmiş bölgeye kayması ile beliren ekonomik sorunlar ve bunun sonucu düşük gelir, işsizlik, yetersiz altyapı, yetersiz sosyal hizmetler nedeniyle, belki de ekonomik sorunlardan daha önemli, sosyo-politik sorunları ortaya çıkartmaktadır. Yine bölgesel dengesizliğin ortaya çıkardığı sonuçlardan biri de kalkınma hızında meydana gelen düşmelerdir. Merkeze yapılan teşvik ve yatırımlarla merkezde kalkınma düzeyi artarken çevre bölgelerin fakirleşmesine ve refah seviyesinin düşmesine sebep olmaktadır. Ayrıca yaşam standardı açısından daha cazip hale gelen merkez bölgelere göçün artmasıyla birlikte merkez bölgelerde de konut yetersizliği, altyapı yetersizliği, işsizlik, eğitim, su sorunu gibi sorunlarında meydana gelmesine neden olmaktadır. (Dinler, 2012: 120).

İletişimin çok yüksek olduğu, ülke içi bölgelerin ve ülkelerin, birbirlerini çok iyi takip edebildiği çağımızda, rakamlar bazında refah seviyesi yüksek görünse de bölgelerarası uçurumların oluşması büyük sosyal huzursuzlukların ve çalkantıların ortaya çıkmasına nedendir. Ekonomik sorunların sonucu olarak ortaya çıkan bu durum, ülkelerin kendi içinde ayrışmasına kadar gitmektedir. (Kuzey-Güney İtalya ve Fransa, İspanya’da olan durum).

Diğerleri aleyhine gelişen bölgelerde de, gelişmenin getirdiği yığılma bir noktadan sonra, gerek üretimi etkileyen maliyetlerin artmasına ve gerekse, çevre kirlenmesi, aşırı trafik, stresin çoğalması, sağlığın bozulması, hayatın pahalılaşması gibi yaşam kalitesini düşüren etkilerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Kamusal maliyetlerde (yol, su elektrik, kanalizasyon, asayiş gibi) de aşırı yükselmeye neden olacak bu durum, kıt kaynakların kaybına da yol açacaktır (Göktürk, 2006: 26). Bu sorunların sonucunda “sürdürülebilir kalkınma” kavramı önem kazanmaya başlamıştır.

Gelişmiş ülkelerde altyapının ve sosyal kurumların gelişmiş olması bölgesel farklılıkların büyük boyutlara ulaşmasına engeldir. Oysa gelişmişlerin bu yapısına sahip olmayan gelişmekte olan ülkelerde, Devlet bölgesel farklara müdahale etmediği takdirde dengesizlikler, gelişmekte olan ülkelerde, çok büyük boyutlara çıkabilir.

1.5. Kamunun Bölgesel Dengesizlikteki Sorumluluğu ve Rolü

Bölgesel dengesizliklerin oluşumunda veya bir bölgenin diğer bölgelere göre geri kalmasında en önemli etken yukarıda sayılan nedenlere dayalı olarak o bölgeye yeterli yatırımın gelmemesidir. Bölgeye gelmeyen yatırımlarla belli bir ölçüde bağlantılı olmakla birlikte diğer pek çok unsurunda etkilediği bölgenin sosyokültürel kapasitesindeki yetersizlik de bölgesel farklılıkların oluşumunda önemli bir etkidir.

Bölgelerin sanayileşip kalkınabilmeleri özel ve kamu kesiminin yaptığı yatırımlara bağlıdır. Özel kesim karı ön planda tutarken, kamu sosyal faydayı öne çıkarır. Özel kesim, alt yapısı olmayan bölgeye üst yapı yatırımı yapmaya yanaşmaz. Alt yapı ve sanayileşip kalkınabilmek, yatırımlara bağlıdır.

Alt yapı yatırımları pahalı ve kar getirici değildir. Devlet bu yatırımları üstlenirse özel yatırımcılar o bölgeye yatırım yapmayı karlı bulabilirler. Buna rağmen özel kesim hammaddeye uzaklık, nakliye maliyeti, kalifiye eleman bulamama ve sosyokültürel imkânların yetersizliği gibi nedenlerle geri kalmış bölgeye yatırım yapmak istemeyebilir. Bu durumda devlet yatırımın karını artırıcı, yukarıda sayılan nedenlerle karı düşürücü unsurları telafi edici, bölgesel ve sektörel teşviklere başvurur.

Ancak yapılacak alt yapı yatırımları ve verilecek yatırım teşvikleri özel kesimin yatırımlarını bölgeye çekmekte yeterli olmayabilir. Karı artırıcı teşvikleri bölge ve sektör için uygularken aynı devletin sosyo-kültürel ve kurumsal alt yapı yatırımlarını

da birlikte yapması gereklidir. Alt yapı ise köprü, yol, elektrik, su gibi maddi yatırımlardan oluşurken, kurumsal alt yapı ve eğitime dayalı, yönetim ve danışmanlık hizmetleri ise personel alt yapıda oluşur. Bölgelerin üretim kapasitelerini ve dolayısıyla gelir düzeylerini artıracak yatırımlar, serbest piyasa sisteminde özel yatırımların ağırlığına bağlı iken sosyo kültürel kapasitenin geliştirilmesine yönelik yatırımlar büyük ölçüde kamusal yatırımlarla sağlanabilmektedir.

Az gelişmiş bölgelerde ekonomi yerel ve sektörel olduğu kadar sosyal ve politik açıdan da bütünleşmemiştir. Mal ve faktör hareketleri, alt yapı donatımının yetersizliğine bağlı olarak sınırlı kalmakta, mal ve faktör piyasasının bütünleşmesini de engellemektedir (Göktürk, 2006: 38).

Kamu teşvikleri ile bölge özelliklerine göre, öne çıkartacağı tarım, hayvancılık, madencilik, turizm ve sanayi yatırımları desteklenebilir. Bölge özelliğine uygun bu ana sektör veya sektörlerle hizmet veren veya yarı işlenmiş mamul desteğinde bulunan alt sektörler de desteklenebilir.

Kamunun, geri kalmış bölgelerde eğitim, danışmanlık ve AR-GE hizmetlerini iyileştirmede veya bölgesel dengesizlikleri ortadan kaldırmada, en azından etkilerini makul düzeye indirmede, dünyada uygulanmış ve sınırlı da olsa başarı elde edilmiş bazı örnekler vardır. Bunların içinde başarılı örnek ABD de uygulanmış olan Tennessee Vadi projesi, Japonya da Hokkaido uygulaması, güney İtalya da, İngiltere de İskoçya ve Galler de, Fransa'nın güneyinde uygulanan projeler başarılı olup hep devlet teşvikleri ile uygulamaya konulmuştur (Çarkçı, 2008: 80). Sonuç olarak bölgesel dengesizliği gidermede temel amacın, kaynak ve gelir dağılımından geçtiği ifade edilmektedir. Kaynak dağılımında sağlanacak etkinlikle, sınırlı kaynakların maksimum faydayı sağlamasına çalışılırken, gelir dağılımından da kaynakların adil bir pay almasının sağlanması gerekmektedir.

2. BÖLGESEL ENTEGRASYONLAR ÇERÇEVESİNDE AB EKONOMİK ENTEGRASYONU

2.1. Kavramsal Olarak Bölgesel Entegrasyonlar

Bölgesel ekonomik entegrasyonlar çeşitli anlamlarda ülkeler arası ayrımcılık yapmama prensibi üzerine gerçekleştirilen ülkeler arası yakınlaşmalardır ve ülkeler arası ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel, hukuki ilişkilerin enformasyon ağları yardımıyla karşılıklı kurumsallaşma, kapsam, hacim ve derinlik olarak yakınsama veya iraksama süreçleri olarak tanımlanabilir (Bakkalcı, 2008: 3). “Uluslararası ekonomik entegrasyon, bir süreç olarak, farklı ulusal devletlere ait ekonomik birimler arasındaki ayrımcılığı ortadan kaldırmaya yönelik önlemler alınması, bir durum olarak ise ulusal ekonomiler arasındaki çeşitli ayrımcılık türlerinin mevcut olmamasıdır.” Bu tanımlamanın ardından ekonomik entegrasyon ile ekonomik iş birlikleri arasındaki farklılıkları belirtmek gerekmektedir. Bu farklılıklar niteliksel ve niceliksel şekilde olabilir. Ekonomik işbirliklerinde, taraflar arasındaki farklılıkları azaltmaya yönelik önlemlere ilişkin ortak düzenlemeler bulunurken, ekonomik entegrasyonlar taraflar arasındaki farklılıkların ortadan kaldırılmasına yönelik düzenlemeleri içerir. Örneğin ticari politikalara yönelik imzalanan uluslararası anlaşma bir birliktelik iken, ülkeler arasında ticaret engellerinin kaldırılması bir ekonomik entegrasyon uygulamasıdır (Balassa, 1961: 41).

Ekonomik entegrasyonlar derinliğine göre çeşitli formlarda gerçekleşebilir. Bir süreç olarak tanımlanan entegrasyon derinleştikçe farklı türden işbirlikleri ve ortak uygulamalar devreye girebilmektedir. Entegrasyon kapsamında ülkeler birbirleri arasındaki farklılıkları azaltmaya yönelik hareket ederken, entegrasyon dışında kalan ülkelere karşı ise ayırım yapan uygulamaları benimserler (Küçükahmetoğlu, 2007: 14). Genelde bu sürecin etkilerini ortaya koymak üzere şekillenmiş olan bölgesel ekonomik entegrasyon teorileri, uluslararası ticaret teorisinin bir parçası olarak görülebilmekle birlikte, diğer yandan entegrasyon ile piyasalarda gerçekleşen genişlemelerin büyüme üzerine etkilerini ve birlik içerisinde sağlanması gereken politika uyumlaştırma gereksinimlerini ortaya koyması ve açıklaması anlamında uluslar arası ticaret teorisini daha da genişletmektedir. Son olarak ekonomik entegrasyon teorisine mutlaka Mekân Ekonomilerini oluşturan temel esasların da dahil edilmesi gerekir. Çünkü ülkeler arasındaki ticaret engellerinin kaldırılmasıyla birlikte ekonomik faaliyetler sınırlar ötesine taşınacaktır ve neredeyse kesin bir

şekilde üretimin yeniden yerleşimine neden olacaktır. Bu şekilde oluşabilecek olan yığılma ve ayrışma eğilimlerinin açıklanması ise ancak mekân ekonomilerinin araçlarının kullanılabilmesi ile mümkün olabilecektir (Balassa, 1961: 42).

2.2. Düzeyleri Çerçevesinde Bölgesel Ekonomik Entegrasyonlar

Bölgesel ekonomik entegrasyon süreci, ülkeler arasındaki ekonomik farklılıkların azaltılması yönünde izlenen bir süreçtir. Bu süreç, entegrasyon seviyesi ilerledikçe ülkelerin kendi aralarında ve üçüncü ülkelere karşı benimsenmiş ortak uygulamaların farklı seviyelerini içermektedir. Farklı entegrasyon seviyelerini içeren bölgesel ekonomik entegrasyon türleri, literatürde dört başlık altında toplanmaktadır. Bunlar; serbest ticaret bölgesi, gümrük birlikleri, ortak pazar ve ekonomik birliktir. Ekonomik ve politik anlamda farklı seviyelerde taahhütler içeren ekonomik entegrasyon şekilleri, genellikle giderek derinleşen bir entegrasyon yapısına doğru ilerlemektedir. Farklı entegrasyon seviyesine göre farklı içerikleri olan entegrasyon şekillerinin özellikleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1. Bölgesel Ekonomi Entegrasyonların Özellikleri

Ekonomik Entegrasyon Şekilleri	Üyeler arası Serbest Ticaret	Ortalama Gümrük Tarifesi	Üretim Faktörlerinin Serbest Dolaşımı	Ekonomi Politikalarında Uyum
Serbest Ticaret Bölgesi	Var	Yok	Yok	Yok
Gümrük Birliği	Var	Var	Yok	Yok
Ortak Pazar	Var	Var	Var	Yok
İktisadi Birlik	Var	Var	Var	Var

Kaynak: (UNECA, 2006: 43).

2.2.1. Serbest Ticaret Bölgesi

Geleneksel dış ticaret teorisine göre, ülkeler arasında dış ticareti özendirici temel unsur, karşılaştırmalı üstünlüklerdir. David Ricardo ve Adam Smith'e göre ülkeler arasında ticaret, Dünya genelinde etkin üretime ulaşmanın temelini oluşturmaktadır (Sen, 2010: 63). Dış ticaret teorilerinin zaman içerisinde gelişip yenilenmesine rağmen, ticaretin temel mantığı olan düşük fiyattan alarak yüksek fiyata satma güdüsünü çok da fazla değiştirmediklerinden, karşılaştırmalı üstünlükler ve malların ülkelere göre fiyatlarının farklı olması halen daha dış ticaretin temel itekleyici gücünü oluşturmaktadır. Bu nedenle ülkeler serbest ticaret bölgeleri oluşturarak dış ticaretin avantajlarından yararlanmak istemektedirler. (Anderson, 2008: 47).

Serbest ticaret bölgelerinde, anlaşmaya taraf olan ülkeler kendi aralarında ticaret engellerini kaldırır. Üye ülkeler, kendi aralarında ortak uluslararası ticaret politikaları uygularken, üçüncü taraflara karşı bireysel politikalar uygulayabilmektedirler. Üçüncü ülkelere karşı uygulanmakta olan bağımsız politikalar şu üç sonucun ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Krueger, 1995: 21);

- Serbest ticaret bölgelerinde, gümrük tarifesi dışarıya karşı düşük olan ülkeden giren ürünlerin yeniden ihracat yolu ile gümrük tarifesi dışarıya göre yüksek olan ülkeye sokulması istenebilir. Genelde tüm üyeler kendi aralarında bu gibi durumlara karşı tarife farklarının belirli oranlarda tutulmasını öngören taahhütnameler imzalamaktadırlar. Yeniden ihracatın mutlak kontrolü ancak ürünün hangi ülkede üretildiğini gösteren menşe (köken) belgeleri (rules of origin) tarafından sağlanabilir. Birlik dışından gelen ürünler ile birlik üyesi ülkelerde üretilen ürünlerin birbirinden ayrılmasını sağlayan menşe belgesi olmadığı durumlarda, birliğe üye olmayan bir ülke, birlik içerisindeki herhangi bir ülke ile olan anlaşmasına göre birlik içerisinde kendi ürünlerini sokabilecek ve birliğin diğer ülkelerine yeniden ihracat yoluyla üye olmadığı serbest ticaret bölgesi şartlarına göre ürünlerini satabilecektir. Birliğin diğer üyeleri ise bu ülke ile anlaşmaları olmadığından aynı koşullarda o ülkeye mal satamayacaktır. Bu durumun önüne geçilmesi için serbest ticaret bölgesinde gerçekleşen mal hareketlerinde, mallara ilişkin menşe belgesi düzenleme zorunluluğuna menşe belgesi sistemi denilmektedir.
- Dış dünyaya karşı uygulanan farklı gümrük korumasının yol açtığı bir diğer sorun, serbest ticaret bölgesi içerisindeki ülkelerde bulunan üreticilerin aynı

ithalat fiyatlarıyla karşılaşmamasıdır. Bu durumda özellikle girdi maliyetleri açısından birlik ülkelerinin bir kısmı kendi içlerindeki ticarete dezavantajlı duruma düşecektir. Örneğin; Meksika'nın dışarıya uygulamış olduğu gümrük vergisi oranlarıyla serbest ticaret bölgesi anlaşması bulunan ABD'ye ihraç etmek için üreteceği bir üründe, girdi olarak daha ucuza Japonya'dan bir ürün alabileceken, menşe belgesi sınırlaması yüzünden aynı girdiyi daha pahalı olan ABD'den almak durumunda kalabilir. Bu da ABD'ye Meksikalı üreticilere karşı menşe belgesi kaynaklı bir koruma sağlamış olmaktadır.

2.2.2. Gümrük Birlikleri

Herhangi bir ülkenin gümrük tarife sistemi, ülkelere veya mallara göre ayrı ayrı sınıflandırılabilir. Mallara göre yapılan sınıflandırmada farklı mallar için farklı vergi oranları uygulanırken, ülkelere göre yapılan sınıflandırmada aynı mal için ülkelere göre farklı vergi oranları belirlenmektedir. Gümrük birlikleri ise, genel gümrük tarifelerinin coğrafi farklılıklara göre ayırım yapan kısmıyla ilgilenen düzenlemeleri kapsar (Lipseý, 1960: 497).

Gümrük birlikleri şeklinde gerçekleştirilen bölgesel ekonomik entegrasyonlarda, üye ülkeler kendi aralarındaki ticarete engel olabilecek politikaları ortadan kaldırırlar ve entegrasyona dahil olmayan ülkelerle yapılacak ticaret için ortak bir politika belirlerler. Gümrük birliklerinin, sadece belli bir sektöre dair ortak politikalar belirleyecek şekilde sınırlı yapıda olmaları da mümkündür. Örneğin, AB'nin bazı genişleme şekilleri sadece sanayi ve hizmetler sektörünü içine alan ve tarım sektörünü dışarda bırakan şekilde olmuştur. Gümrük birliğinin ekonomik getirileri, kural olarak gümrük birlikleri tarafından herhangi bir yerel politika düzenleme mecburiyeti olmasa da, yerel politikalara da bağlı olabilmektedir (Krueger, 1995: 22).

Gümrük birliklerinde, üye ülkelerin kendi aralarında gümrük kontrolleri ve vergilendirme olmadığından birliğe herhangi bir ülkeden giren malların gümrük içerisinde başka bir ülkeye satılması, birliğe üye ülkelerin gümrük vergileri hasılatında adaletsizliklere yok açabilecektir. Bu yüzden birliğe giren mallardan alınan vergiler ortak bir fonda toplanır ve birliğin genel giderlerini fonlamak amacıyla kullanılır (Seyidoğlu, 2003: 52).

Bölgesel entegrasyon, serbest ticaret bölgelerinin ötesine geçerek gümrük birliği şeklini almış ise, bu süreç muhtemelen daha derin ekonomik entegrasyonların oluşmasına adım olarak değerlendirilebilir. Çünkü gümrük birlikleri, ekonomik politikaların koordinesi, üçüncü ülkelere karşı pazarlık edebilme ve birlik üyesi ülkeler arasındaki farklılıkları azaltabilme işlevleri sayesinde daha derin ekonomik entegrasyonlara imkân sağlayabilmektedir. Serbest ticaret bölgelerinde de ülkeler kendi aralarında gümrüksüz ticaret yapabilmelerine rağmen, üçüncü ülkelere karşı ortak politikalar benimseyememekteler ve bu durum üçüncü ülkelerin serbest ticaret bölgesi üyeleri arasında tercihler yapmasına sebep olarak birlik üyelerinin tam anlamıyla ortak olamamalarına neden olmaktadır. İlaveten, serbest ticaret bölgelerinde oldukça maliyetli olan menşe belgesi uygulamasına gümrük birliklerinde gerek yoktur. Bu nedenlerden ötürü, gümrük birlikleri serbest ticaret bölgelerine göre karşılıklı ticaretin sağladığı menfaatleri artırma açısından daha faydalıdır.

2.2.3. Ortak Pazar

Ortak Pazar, gümrük birlikteliklerinde tanımlanan tüm karakteristik özellikleri içermekle birlikte, ilaveten üretim faktörlerinin birlik içerisinde tam serbest dolaşımını da sağlamaktadır. Buradan kaynaklanan bir zorunluluk olarak birliğe dâhil ülkeler üçüncü ülkelere karşı ortak bir faktör hareketliliği politikası benimsemektedir. Yerel politikaların birlik politikalarına uyum sağlayıp sağlamaması ortak pazar şeklinde gerçekleşen entegrasyonda çok daha önem kazanmaktadır. Ortak pazarla birlikte üretim faktörlerinin hareketliliğinin sağlanması, temelde birlik içerisinde üretim faktörlerinin daha etkin bir şekilde dağılmasını sağlayarak, genel olarak birliğin verimliliğini ve rekabet gücünü artırma çabasıdır. Birlik içerisindeki ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve yapısal farklılıkları, ortak pazarın kaynak dağılımında etkinliği sağlamasında veya sağlanan kazançların adil bir şekilde dağılımında sorunlara neden olabilir. Bu nedenle entegrasyon seviyesi derinleştikçe yapısal uyum politikalarına olan gereksinim de artacaktır.

2.2.4. Ekonomik Birlik

Ekonomik birlik, ortak pazarın da ötesinde bir bölgesel ekonomik entegrasyon şeklidir ve ilave olarak ortak para politikası, ortak maliyeye politikası ve ortak işgücü piyasası politikalarını içermektedir. Vergi ve maliye politikaları, ekonomik faaliyetlerin bölge içerisindeki dağılımını; işgücü piyasası politikaları, göç

oluşumlarını ve üretim maliyetlerini doğrudan etkileyeceği için birlik içerisinde oldukça özenli bir şekilde uygulanmaları gerekmektedir. Birlik içerisindeki firmaların ve ülkelerin rekabet anlamında eşit olmalarını sağlayabilmek için farklı ulusal politikaların asla uygulanmaması gerekmektedir. Ekonomik birliğin daha etkin olabilmesi için ortak para politikasının olmasının yanında, ortak bir para biriminin de benimsenmesi gerekebilir. Böylece birlik içi ticarete, firmaların yatırım kararlarında kur farkları gibi bölgeleri birbirinden ayırıtıran unsurlar olmayacaktır. Ayrıca borç alıp-verme işlemlerinde de kur farkından kaynaklanan herhangi risk oluşmayacaktır (Mirus ve Rylska, 2003: 374).

Ekonomik birliğin de ötesinde oluşabilecek bir entegrasyon çeşidi ise politik entegrasyondur. Birlik üyesi ülkelerin ortak bir savunma sistemi oluşturması, üçüncü ülkelere karşı ortak bir dış ilişkiler politikası uygulaması ve ülkeler üstü hukuk kurallarının uygulanmaya koyulması ile politik entegrasyon gerçekleşmiş olacaktır. Ekonomik entegrasyonların politik entegrasyonlara dönüşmesi halinde başarılarının artıp artmayacağına dair yapılan çalışmalara göre kesin cevaplar verilememektedir. Ancak AB veya Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi uluslararası anlaşmalarla oluşturulan bölgesel ve küresel entegrasyonların kurallarının ülkeler tarafından uygulanmaması durumunda ülkelere yeterli cezaların verilmesini sağlayacak mekanizmaların olmayışı sistemin işleyişini aksatabildiği düşünüldüğünde, belirli bir seviyeye kadar derinleşen ekonomik entegrasyonların, politik entegrasyonlara dönüşmeleri faydalı olarak değerlendirilebilir.

2.3. Ekonomik Entegrasyonlara Üye Olmanın Altında Yatan Nedenler

Ülkeler herhangi bir bölgesel ekonomik entegrasyona katılmayı düşünürken oldukça geniş yelpazede bulunan konuları dikkate alırlar. Bazı ülkeler stratejik ortaklık vasıtasıyla askeri güvenliklerini arttırmak amacıyla, bazı küçük ülkeler büyük ve gelişmiş pazarlara açılabilme amacıyla, bazı ülkeler kendi içlerinde düzenleyemedikleri bir takım politik reformları gerçekleştirebilmek için bölgesel entegrasyonlara dâhil olurlar. Elbette bu durum farklı bölgesel entegrasyonların farklı yapılarda oluşturulmasına ve zaman içerisinde farklı yapılar kazanmasına da yol açmaktadır. Genel olarak ülkelerin entegrasyonlara dâhil olurken çok farklı amaçları olmakla birlikte, bölgesel entegrasyonlar çoğunlukla çekirdek bir grubun amaçlarını daha fazla yansıtmaktadır. Ülkelerin entegrasyonlara dâhil oluşunun farklı nedenlerinin kategorize edilmesi, bölgesel entegrasyonların daha iyi anlaşılması ve

zaman içerisindeki evrim süreçlerinin daha iyi analiz edilebilmesine yardımcı olacaktır (Whalley, 1998: 63).

2.3.1. Ticari Edinimler

Bir ülkenin herhangi bir ekonomik entegrasyona dâhil oluşunda en çok karşılaşılan nedenlerin başında geleneksel ticari kazanımlar gelmektedir. Çünkü genel olarak ülkeler arasında serbestleşen ticaretin tüm ülkeler için pazarlara giriş imkânlarını arttıracığından karşılıklı çıkarların tüm taraflar için artacağı düşünülmektedir. Ayrıca ticaretin üretimi tetikleyici etkileriyle birlikte daha fazla dış ticaret yapan ülkelerde üretim, miktar ve kalite açısından daha yüksek seviyelere ulaşabilir.

2.3.2. Ulusal Politik Yeniliklerin Güçlü Hale Getirilmesi

Ülkelerin bir ekonomik entegrasyona dâhil olma sebeplerinden bir diğeri de, bölgesel ekonomik entegrasyon süreçlerinin ülke içerisindeki politik reformların yapılmasına destek olmaları ve reformların daha kalıcı olmalarını sağlamasıdır. Çünkü uluslararası anlaşmalarla sağlamlaştırılmış bir reform sürecine ters bir şekilde hareket etmek ve bu uygulamaların aksine davranmak normalden daha da zor olacaktır. Bölgesel entegrasyonlara katılırken politik reformları güçlendirme amacının güdülmesi, tarafların entegrasyon süreci boyunca bir takım yapısal iyileşmeleri de gerçekleştirebilmelerine önemli katkıları olabileceğinden dolayı oldukça makul görülebilir. Diğer yandan tarafların asimetrik koşullara sahip olması ve buna bağlı olarak tek taraflı çıkarların ağırlık kazanması neticesinde bazı ülkeler ekonomi dışı alanlarda da çıkar sağlamaya çalışarak ekonomik entegrasyonu amaçlarından saptırabilir.

2.3.3. Çoklu Pazarlık Gücü Edinilmesi

Ülkelerin ekonomik entegrasyonlara dâhil olmalarının bir diğeri nedeni, üçüncü ülkelere karşı birlik üyesi tüm tarafların pazarlık güçlerinin artmasıdır. Özellikle ABD gibi büyük ülkeler karşısında birçok AB üyesi ülkenin herhangi bir pazarlık gücü olmamasına rağmen, uyguladıkları ortak ticaret politikaları sayesinde etkinliklerini arttırabilmişlerdir.

2.3.4. Pazara Giriş Garantisi

Gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülke piyasalarına mal satabilmek için bölgesel entegrasyona dâhil olarak önemli ticari kazanım elde etmiş olurlar. Özellikle küçük ülkelerin büyük piyasalarda rakipleri olan kendileri gibi küçük ülkelere karşı bir

avantaj sağlaması açısından da entegrasyona dâhil olmak oldukça önemlidir. Ancak küçük ülkelerin birliklere dâhil olmak için bu derece istekli olmaları genellikle büyük ülkelerin politik dayatmalarına karşı zayıf kalmalarına ve kendi politika alanlarının daralmasına yol açmaktadır. Bu nedenle küçük ülkeler büyük ülkeler ile aynı entegrasyona dâhil olarak elde ettikleri piyasalara giriş imkânı ile kaybettikleri politik hareket alanları arasında bir kıyaslama yapmak durumundadır. Sonuçta bu ülkeler büyük ülkelerden ziyade kendileri gibi küçük ülkeler veya benzer gelişmişlik düzeyinde olan ülkeler ile bölgesel ekonomik entegrasyonlar kurma yoluna gidebilirler (Pal, 2008: 63).

2.3.5. Stratejik Açıdan Güç Birliği

Bölgesel ekonomik entegrasyonlar, entegrasyona dâhil olan ülkelere kendi aralarında ve üçüncü ülkelere karşı askeri anlamda da avantajlar sağlayabilir. Örneğin AB'nin önemli amaçlarından bir tanesi de bölge ülkeleri arasında tarih boyunca devam eden savaşların sonlandırılabilmesi düşüncesi yatmaktadır. Hatta yeni bir Avrupa savaşının engelleyebilme güdüsü II. Dünya Savaşı sonrasında hız kazanan AB entegrasyon sürecinin en önemli nedenlerinden biri olmuştur. Stratejik güç birliği sağlama amacı, arkasında önemli ölçüde politik destek olmasından dolayı ekonomik entegrasyonun da sağlam adımlarla derinleşmesini sağlamıştır. Bu yönden kıyaslamak gerekirse Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması'nın (NAFTA) böyle bir itici gücü yoktur ve entegrasyonun derinlemesine dair herhangi bir yol haritası da oluşturulmamaktadır.

2.3.6. Çok Taraflı ve Bölgesel Birlikteliklerin Etkileşimi

Ülkeler sahip oldukları çok taraflı anlaşmaları, bölgesel birliklerin kurulmasında etkileme güçlerini arttırmak amacıyla kullanabilirler. Diğer yönden, dâhil olunan entegrasyondan elde edilen güç ile mevcut veya kurulabilecek olan yeni çok taraflı veya ikili anlaşmalarda avantajlar sağlanabilmektedir. Örneğin, bir ülke dâhil olduğu bir birlikle ilgili bir takım pazarlık yaparken, diğer yanda sahip olduğu farklı bölgesel veya iki taraflı anlaşmalar kendisine bir avantaj sağlayacaktır. Eğer pazarlık konularına birlik üyeleri, gereken tepkiyi vermez ise ülkenin diğer anlaşmalı olduğu birliklere doğru yönelebileceğini düşüneceklerinden ülkenin pazarlık gücü artmış olur (Whalley, 1998: 64).

2.4. Bölgesel Entegrasyon Teorileri

Bölgesel Ekonomik Entegrasyon Teorisi, Jacop Viner (1950) ve James Edward Meade (1955)'in başlatmış oldukları “gümrük birlikleri meselesi” ile ilgi duyulan ekonomik araştırma alanları içerisinde yer almaya başlamıştır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin çeşitli ekonomik entegrasyonların içerisinde giderek artan bir şekilde yer almaya karar vermeleri yönünde oluşan gündem, bölgesel ekonomik entegrasyonlar alanında birçok teorik ve ampirik çalışmanın oluşmasına zemin hazırlamıştır. Daha genel olarak, uluslararası toplumun uluslararası ticaret sisteminde yerleşmenin gerçek ve potansiyel etkilerini daha iyi anlama yönündeki ihtiyaçları ve yeni global ekonomik düzeni oluşturma çabaları, bölgesel ekonomik entegrasyon alanında yapılan çalışmaları için destekleyici bir unsur oluşturmuştur (Derosa, 1998: 36).

Ticaret Yaratıcı Ve Ticaret Saptırıcı Etkiler

Ekonomik entegrasyon teorisi, Viner (1950) tarafından iki ülkenin ekonomik entegrasyonunun statik analizinin yapıldığı çalışmanın sonuçları temel alınarak gelişim göstermiştir. Bu çalışmada, bölgesel ekonomik entegrasyonların yapısı, temel kriterleri, ekonomik ve politik etkileri, dünya çapındaki çeşitli uygulamaları ile detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Bölgesel ekonomik entegrasyonların ve özellikle gümrük birliğinin bu derece detaylı analiz edildiği ilk çalışmadır. Bölgesel ekonomik entegrasyon sonucunda ortaya çıkan ekonomik sonuçlar, “ticaret yaratıcı” ve “ticaret saptırıcı” etkiler yoluyla açıklamaya çalışılmıştır. Ticaret yaratıcı etki; bir malın, entegrasyondan önce pahalı bir şekilde iç üretim vasıtasıyla tüketilirken, entegrasyona dâhil olan bir ülkeden, gümrük vergilerinin kalkmasıyla daha ucuza ithal edilebilir hale gelmesiyle daha ucuza tüketilebilmesine denir. Bu etkinin ortaya çıkabilmesi için; entegrasyon öncesinde malın, pahalı üretim yapılan üçüncü bir ülkeden ithal ediliyor veya içeride üretiliyor olması, entegrasyonla birlikte gümrük tarifelerinin kaldırılması veya azaltılması, malı daha düşük maliyetle üreten bir ülkenin entegrasyona dâhil olması gerekmektedir. Ticaret saptırıcı etki ise; ekonomik entegrasyon kurulmadan önce, bir malın dünyanın en düşük maliyetli ülkesinden ithalatı yapılırken, ekonomik entegrasyon kurulduktan sonra düşük maliyetli ülkenin dışarda kalması ve gümrük avantajları neticesinde birlik içerisinde malı nispeten daha pahalıya üreten bir ülkeden ithal edilmesi olarak tanımlanabilir. Bu etkinin ortaya çıkabilmesi için; entegrasyondan önce malın en düşük maliyetli

ülkeden ithal ediliyor olması, entegrasyon sonrasında en düşük maliyetli ülkenin dışarda kalması, dışarda kalan düşük maliyetli ülkeden ithalatı engelleyecek kadar yüksek olan birliğin ortak gümrük duvarının olması gerekir (Çelik, 2004: 55).

Aşağıdaki tabloda varsayımsal bir serbest ticaret bölgesinde İspanya için buğday maliyetlerini ve gümrük tarifelerini göstermektedir. Buna göre İspanya’da buğday üretmenin maliyeti 10 birim, Fransa’dan alınan buğdayın maliyeti 8 birim ve Kanada’dan alınan buğdayın maliyeti 5 birimdir. İspanya buğdayını kendi üreterek tüketmek istediği takdirde ithal buğdaylara gümrük vergisi uygulamak durumundadır ve bu rakamların öncelikle 4 birim, sonrasında ise 6 birim olduğunu varsayalım.

Tablo 2. Varsayımsal Serbest Ticaret Bölgesi Buğday Maliyet Tablosu

İspanya İçin Kaynağına Göre Buğday Maliyeti	Gümrük Tarifesi		
	0	4	6
İspanya’dan	10	10	10
Ticaret Anlaşması Öncesinde Fransa’dan	8	12	14
Ticaret Anlaşması Sonrasında Fransa’dan	8	8	8
Kanada’dan	5	9	11

Kaynak: (Krugman, 1980: 951).

Viner (1950)’a göre bölgesel ekonomik entegrasyonlar neticesinde ortaya çıkabilecek sonuçlar, olumlu veya olumsuz olabilmektedir. Ancak tercihli ticaret anlaşmalarına nispeten gümrük birlikleri şeklinde yapılan gümrük anlaşmalarının ticaret yaratıcı etki ortaya çıkarma ihtimalleri daha yüksektir. Üye ülkelerin tercihine bağlı olmadan, yapısı gereği zaman içerisinde üye ülkeler arasındaki ticaret engellerinin tamamen kalkması şeklinde sonuçlanan gümrük birliğinde, bir yandan kısa dönemde zarar gören ülkeler ve ticaret saptırıcı etkiler ortaya çıkarken diğer yandan ticaret yaratıcı etkiler de ortaya çıkacaktır. Ancak tercihli ticaret anlaşmaları şeklinde uygulanan tarife düzenlemeleri genellikle üye ülkelerin tercihlerine göre ve sınırlı ölçüde gümrüksüz ticareti konu alacağından büyük ihtimalle ticaret saptırıcı etkilerin ortaya çıkmasına sebep olacaktır. Freund ve Ornelas (2010) konuyla ilgili olarak incelemiş olduğu teorik çalışmaların tamamında, ampirik çalışmaların da

büyük çoğunluğunda Viner'in görüşünü destekler nitelikte sonuçların varlığına işaret etmektedir. Özellikle politik kararlar neticesinde tercihli ticaret anlaşmaları, ürünlerin üye ülkelere dünya çapında ucuz üretim yapan ülkelere değil, anlaşma ortağı ülkelere ithal edilecek şekilde düzenlenmektedir. Bunun yanında birliklerin anlaşmaları uygulama performansları da önemlidir. Özellikle AB gümrük politikaları tamamen üye ülkelere mal satın almayı özendirici şekilde düzenlenmemektedir. Ayrıca serbest ticaret uygulamaları diğer birliklere oranla çok daha fazla sektörü kapsayacak şekilde yapılmakta ve bu sektörler arası çeşitli bağlantılar da düşünüldüğünde üretimde etkinliğe daha fazla katkı yapacağından çok daha fazla ticaret yaratıcı etki ortaya çıkaracaktır.

Viner'in öncü çalışmasına kadar hem serbest ticaret savunucuları hem de koruma yanlılarının ticaret bloklarının artırılması yönünde görüş birliği içerisinde oldukları görülmektedir. Ancak bu çalışmayla, birlik içerisindeki ülkelerin dış dünya ile olan ticari ilişkileri hem birlik üyelerinin hem de dünyanın geri kalanının refahı üzerinde kurulan ekonomik entegrasyonun kesin olumlu sonuçlar vermeyeceğini göstermesi açısından önemlidir (Snorrason, 2012: 39).

Viner'in gümrük birlikleriyle ilgili yapmış olduğu çalışma, günümüzün modern diyagram ve matematiksel yöntemlerinden yoksundur. Ancak analizinde oldukça nitelikli bir şekilde bazı konuları ele alması günümüzde de gümrük birlikleri ile ilgili olarak yapılan tartışmaların temelini oluşturmaktadır (Derosa, 1998: 38).

Ekonomik Entegrasyonun Genel Denge Analizi: İkinci En İyi Teorisi

Viner'in öncü çalışmasının ardından Meade (1955) bölgesel ekonomik entegrasyonların modern statik teorisinin genel hatlarını oluşturmuştur. Çalışmasında, birçok ülkenin birçok malın ticaretini serbest ticaret anlaşmalarına göre yaptığı durumu genel denge analizleri ile incelemiştir. Dönemin modasına da uyarak, ülkelerin dış ticaret dengesini de içine alacak şekilde genel dengeye ulaşabilmesi için uygulaması gereken makroekonomik politikaların da üzerinde durmuştur. Uluslararası ticaret ve ödemelerin genel dengesinin sağlanmasında, fiyatlara ve ticaret hadlerine merkezi bir rol vermiştir. Meade'nin çalışması, bölgesel ekonomik entegrasyonları sadece entegrasyona dâhil olan ülkeler açısından ele almamış, genel anlamda ekonomik entegrasyonun dünya refahı üzerine etkilerini incelemeye odaklanmıştır (Derosa, 1998: 40).

Lipseý ve Lancaster (1957) tarafından Meade'nin ortaya attığı bu kavram genişletilmiş ve İkinci En İyi'nin Genel Teorisi adıyla sunulmuştur. İkinci En İyi Teoremine göre, her zaman tam anlamıyla elde edilmiş Pareto Optimumu, genel denge koşulları altında arzulan veya daha iyi bir sonuç olmayabilir. Pareto Optimumunun elde edilebilmesi için, optimum koşulların tamamının eş zamanlı olarak sağlanması gerekmektedir. Pareto Optimumunu genel denge koşulları altında aramaya kalkışırsak tek tek Pareto Optimum koşulları birçok alanda sağlanmışken, yeni bir tanesine daha ulaşıldığında eğer başka bir Pareto Optimumda bozulmalara yol açıyor ise bu durumda elde edilen son Pareto Optimum koşulu arzulan bir koşul değildir. Buradan yola çıkarak farklı yapıların bir arada olduğu durumlar yani genel denge koşulları düşünülürse tamamlanmış Pareto Optimumunun sağlanması çabası her zaman en iyi sonucu vermez (Lipseý ve Lancaster, 1957: 12).

İkinci En İyi Teorisi bölgesel entegrasyonlara uyarlanabilir. Bölgesel ekonomik entegrasyonlarda Pareto Optimumuna ulaşmak için gümrük tarifeleri indirilir. Çünkü serbest ticaret, kaynakların daha etkin kullanımını sağlayacak ve bir başka daha iyi dağılım yok ise bu Pareto Optimum olacaktır. Ancak Pareto Optimuma ulaşmak için gerçekleştirilen entegrasyonlar her zaman tüm üye ülkeler ve genel olarak dünya refahı için en iyi sonuçları vermeyebilir. Çünkü entegrasyonlardan üye ülkelerin tamamı ve dünyanın geri kalanı aynı yönde etkilenmeyecektir. Öyleyse bölgesel ekonomik entegrasyonlar ikinci en iyidir (Derosa, 1998: 41).

Kutuplaşma Teorisi Ve Yeni Ekonomik Entegrasyon Teorisi

Ülkeler arasında çeşitli nedenlerden ötürü gelişmişlik farklılıkları vardır. Sermaye birikimi ve teknolojik altyapı yönünden bazı ülkeler, başka ülkelere göre daha avantajlı durumdadır. Az gelişmiş ülkelerin, gelişmiş ülkeler ile birlikte taraf oldukları çeşitli bölgesel ekonomik entegrasyonlar, nispeten daha az gelişmiş ülkeler için sakıncalı olabilir. Bunun bir nedeni, gelişimini henüz tamamlamamış ülkede bulunan sanayilerin gelişmiş ülkelerde bulunan sanayiler ile rekabete dayanamayacak durumda olmasıdır. Bir diğer neden ise, az gelişmiş ülkede bulunan nitelikli işgücü gibi az bulunan faktörler için daha fazla gelir vaat etmesi dolayısıyla, gelişmiş ülkelere göç etmek istemesidir. Göç eden bu faktörler gittikleri ülkede üretime olumlu katkı sağlarken, ayrıldıkları ülkenin üretimine kalkınma hızını düşürecek biçimde etki ederler (Seyidoğlu, 2003: 54).

Geleneksel ekonomi teorisi, firmaların ve diğer üretim faktörlerinin yukarıda anlatıldığı şekilde belli bölgelerde yoğunlaşma olasılığını dışlamaktadır. Buna bağlı olarak farklı gelişmişlik seviyelerinde bulunan ülkeler arasında oluşturulan ekonomik entegrasyonlar neticesinde, ülkelerin sanayileşme ve gelir seviyeleri arasındaki fark giderek artacaktır. Bu görüş “Kutuplaşma Teorisi” olarak bilinir ve bölgesel ekonomik entegrasyonların birbirine gelişmişlik düzeyi açısından denk ülkeler arasında yapılmasını önermektedir. Ekonomik entegrasyon ve yığılma ekonomileri arasındaki ilişkinin detaylı şekilde incelenmesi sonraki bölümlere bırakılmıştır. Ayrıca tezimizin temel amaçlarından biri Kutuplaşma Teorisinin altında yatan, entegrasyonun bölgesel yığılma ve uzmanlaşma olgusuna yönelik etkilerinin analizidir. ‘Yeni Dış Ticaret Teorileri’ şeklinde ifade edilen kuramlar ekonomik entegrasyon teorisine de çok önemli açılımlar sağlamıştır. 1970’li yılların sonlarında ortaya çıkan bu kuramların en belirgin özelliği, geleneksel dış ticaret kuramının aksine tam rekabet piyasalarını değil eksik rekabet piyasalarını ve ölçeğe göre sabit getiri varsayımı değil ölçeğe göre artan getiri varsayımları doğrultusunda analizlerine yön vermeleridir. Bu gelişmeler ekonomik entegrasyon teorisi ile de doğrudan ilişkilidir. Ölçeğe göre sabit getiri hipotezine dayalı olan geleneksel ekonomik uyum kuramına, ölçeğe göre artan getiri hipotezini temel alan yeni dış ticaret teorisinin sonuçları uygulandığında refah göstergeleri farklı olacağından ekonomik entegrasyon kuramı artık daha önceki bakış açısıyla incelenememektedir. Yeni teorilere göre, bölgesel ekonomik entegrasyonun üç önemli etkisi bulunmaktadır. Birinci etki, ekonomik entegrasyonun endüstriyel faaliyetler ve ülkelerin gelir düzeyi üzerindeki etkisini gösteren yer seçimi etkisidir. İkinci etki, ekonomik entegrasyonun kaynak dağılımı üzerindeki etkisini gösteren kaynak dağılımı etkisidir. Üçüncü etki ise, ekonomik entegrasyonun fiziki sermaye, beşeri sermaye ve teknoloji birikimi üzerindeki etkilerini gösteren büyüme etkisidir.

2.5. Bir Bölgesel Entegrasyon Olarak AB Ekonomik Entegrasyonu

Avrupa Kıtasında bulunan devletlerin bir araya gelerek “Avrupa Birleşik Devletleri” niteliğinde bir birlik kurma ve bu suretle ekonomik ve siyasal açıdan daha güçlü konuma gelme çabalarının kökeni oldukça eskilere dayanmaktadır. Bu düşünce Avrupa’daki krallıklar arasında geçen savaşların olumsuz sonuçlarını elimine etmek amacıyla, özellikle orta çağdan itibaren çok sayıda devlet adamı, düşünür, asker ve din adamı tarafından savunulmuştur. Jean Jacques Russo, Immanuel Kant, Victo

Hugo vb. düşünürler barışçıl yollarla kurulacak olan birliklerin Avrupa'ya huzur ve güven getireceği tezini savunmuş olanlardan sadece bazılarıdır. Diğer yandan Napolyon ve Hitler gibi asker kökenli olanlar ise böyle bir birliğin faydalı olacağını ve kurulması gerektiğini, ancak bunun kurumsallaşmasının yalnızca cebri yöntemlerle mümkün olabileceğini savunmuşlardır.

Avrupa'da bir birlik yaratma konusundaki çabalar 18. yy. sonlarına doğru artan sanayileşme hareketleriyle birlikte daha da ivme kazanmıştır. Avrupa'da artan üretim için gümrük tarifelerinin indirilmesi amacıyla 1786'da İngiltere ve Fransa arasında imzalanan anlaşma ile ticaret alanında ilk birlik sağlanmıştır. Ancak Fransız Devrimi bu anlaşmanın ilerlemesine engel olmuştur. Benzer şekilde 1815 yılındaki Viyana Kongresinde kalıcı bir barışın kurulmasının adımları atılmış ve alınan kararlar çerçevesinde Almanya çeşitli devletçiklere bölünmüştür. Bu küçük birimler varlıklarını sürdürebilmek amacıyla ekonomik açıdan birleşerek giderek güçlenen İngiltere'ye karşı bir oluşum içerisine girmişlerdir. Bu oluşum Alman Gümrük Birliğidir. 1834 yılında Zollverein adıyla kurulan ve kömür, tahıl ve çelikle ilgili ticaretlerde gümrük vergilerini kaldırmayı amaçlayan birlik, genel olarak ulusçuluk anlayışına bina edildiği için hedeflerine ulaşamamıştır. 1870-1914 döneminde Avrupa devletleri kendi içine kapanmış ve I. Dünya Savaşı sonrasında da kayda değer bir birlik akımı doğamamıştır. Condenbove-Kalergi ve Kont Richard tarafından 1923 yılında Pan-Avrupa Hareketi adında bir teşkilat oluşturulmuştur. Bu hareketin gayesi ise ülkelerin yıkımına sebebiyet veren savaşların engellenmesidir. Bu vesile ile Avrupa Kıtasındaki ülkelerin dünyanın diğer ülkeleri ile rekabet edebilmeleri sağlanacaktı. Bu amaçlara ulaşılabilmesi için de Avrupa Konfederasyonu veya Birliğin oluşturulması gerekmektedir. Pek ilgi görmemiş olan bu hareketin ardından 1930 yılında Fransa dış işleri bakanı Briand tarafından bir başka öneri dile getirilmiş ve Avrupa Federal Birliği kurulmuştur. Ancak Briand'ın önerdiği model, üye devletlerin egemenliklerini kısıtlayıcı hükümler içerdiğinden ve hiçbir devlet bu tür kısıtlamaları kabul ederek egemenliklerinden ödün vermeyi kabul etmediğinden bu oluşum da Avrupa'da güçlü bir bütünleşme hareketine dönüşmeden yok olmuştur (Bekmez ve Karataş, 2007: 28).

Birleşik bir Avrupa düşüncesi oldukça eskilere dayanmasına rağmen, birliğin oluşturulma çabaları II. Dünya Savaşı sonrasında hızlanmıştır. İlk adımlar, ülkeler arası ekonomik işbirliklerinin artırılması ve muhtemel çatışmaların fikrîsel ve

fiziksel temellerinin ortadan kaldırılması yönünde atılmıştır. Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman, 9 Mayıs 1950 tarihinde Avrupalı devletlere çağrı yaparak; Batı Avrupa'da yer alan çelik ve kömür gibi yeraltı kaynaklarının olağanüstü yeteneklere sahip bir güç tarafından idare edilmesini ve üye devletlere uygulanan ticareti sınırlayıcı gümrük vergilerinin kaldırılmasını teklif etmiştir. Söz konusu çağrı sonucunda Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İtalya ve Lüksemburg tarafından 19 Nisan 1951 tarihinde Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu kurulmasını içeren antlaşma imzalanarak ekonomik birleşimin başlangıcı oluşturulmuştur. Bu antlaşma başlangıçta sektörel bir antlaşma niteliğinde iken Avrupa içerisinde ekonomik engellerin kaldırılması ile zamanla daha geniş alanlarda oluşturulacak siyasi ve ekonomik birleşmenin de temellerini oluşturmuştur. Bu çabalar sonuç vermiş ve 1957 yılında başlangıçta Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, ülkelerinin yer aldığı altı ülkeden oluşan Avrupa Ekonomik Topluluğu kurularak Roma Antlaşması imzalanmıştır. 25 Mart 1957 tarihinde imzalanmış olan bu antlaşmada, Avrupa Ekonomik Topluluğu oluşumunda yer alan ülkelerin ana birleşme modeli olarak kabul ettikleri ortak pazarın oluşturulmasını içeren hükümler yer almaktadır. Bugüne kadar, dünyadaki bölgesel ekonomik entegrasyon deneyimlerinden yalnızca AB, ortak pazar aşamasına ulaşmıştır. Bu çerçevede, malların serbest dolaşımının sağlanmasının yanı sıra birliğe üye olmayan ülkelere uygulanacak olan ortak gümrük tarifesi belirlemek üzere bir gümrük birliğinin kurulması, hizmetlerin, işgücünün ve sermayenin serbest dolaşımının sağlanması amacıyla mevzuatın uyumlulaştırılması ve ortak tarım politikası başta olmak üzere, ortak politikaların belirlenmesi öngörülmüştür.

Gümrük Birliği, 1968 yılında tamamlanmış ve birliğe dâhil olan ülkeler arasındaki ticarete tüm engeller kaldırılarak üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulaması başlatılmıştır. Bu sebepten 1970'li senelere Ortak Pazar'a geçiş seneleri diyebiliriz. 1969 yılında Lahey Konferansında, 1980 yılına kadar parasal ve ekonomik birlik gerçekleştirilerek, ortak maliye ve ekonomi politikalarının oluşturulması gerektiği kararlaştırılmıştır. Avrupa Bölgesel Fonu kurularak Ortak dış ticaret politikaları geliştirilmiştir. Avrupa Para Sistemi ise 1979 yılında yürürlüğe girmiştir. 1 Temmuz 1987 tarihinde imzalanmış olan Avrupa Ortaklık Senedi ile 1992 yılına kadar ortak pazarın bütün yönleriyle tamamlanması karara bağlanmıştır. Böylece ekonomik birlikteliğin sağlanmasıyla birlikte ekonomik alan dışında da yeni

politikalar oluşturulmuş ve siyasal karar alma mekanizması hızlandırılmıştır.1992 yılında ortak pazar aşaması tamamlanmış ve 1993 yılında ekonomik birlik aşamasına geçilmiştir. Bu dönüşümü yansıtmak üzere de 1993 yılında ismi AB olarak değiştirilmiştir.

AB'nin derinlemesine ekonomik entegrasyon sürecinin önemli bir halkası da Maastricht Anlaşması ile kabul edilen ve 1999 yılında yürürlüğe giren parasal birlik uygulamasıdır. Bu bağlamda üye ülkeler ortak para birimi olan Euro'yu kullanacak ve tüm AB'nin ortak para politikası Avrupa Birliği Merkez Bankası tarafından yürütülecektir. AB, tarihindeki en büyük genişleme süreci 2000'li yılların başlangıcında meydana gelmiştir. Bu genişlemesine entegrasyon sürecinin Orta ve Doğu Avrupa (CEE) ülkeleri ile Türkiye ve Kıbrıs'ı da içine alacak şekilde olması düşünülmüştür. Bu süreç içerisinde aday ülkeler ile müzakereler gerçekleştirilmiş ve aşamalı olarak AB genişleme süreci devam etmiştir (Seyidoğlu, 2003: 56).

2000'li yıllarla başlayan bu genişleme sürecinin temelleri CEE ülkelerinin AB'den 1989 yılından itibaren üyelik talep etmeleri ile başlamıştır. Bu ülkelerden hangilerinin AB'ye hazır hale geldiğini anlamak amacıyla da Kopenhag Kriterleri belirlenmiştir. İlk olarak CEE ülkeleri için 1993 yılında Kopenhag Avrupa Konseyinde belirlenen kriterler, aday ülkelere şu koşulların sağlanmasını beklemektedir;

- Aday ülke birliğin rekabetçi baskılarına ve piyasa güçlerine dayanabilecek fonksiyonel bir piyasa ekonomisine sahip olmalıdır,
- Aday ülkenin istikrarlı bir kurumsal yapıya sahip olması, demokrasiyi, kanunların üstünlüğünü, insan haklarını garanti etmesi ve azınlıklara saygı göstererek onları koruması gerekmektedir,
- Aday ülkenin birliğin politik, ekonomik ve parasal birlik gibi ortak amaçlarına sahip çıkması gerekmektedir.

Kopenhag Zirvesinde belirlenen bu kriterlerin, birliğe yeni katılan ülkelerin birliğin devamlılığına engel olmadan adaylıklarını kullanabilmeleri için oluşturulduğu vurgulanmıştır. Ayrıca 1995 yılında Madrid Avrupa Konseyinde aday ülkelerin yeterli ölçüde yönetim ve yargı kapasitesine sahip olması gereklilikleri dile getirilmiş ve bu durum ekonomik birliğe katılımı politik kriterlerin ne derece önemli olduğunu göstermiştir. Kopenhag Kriterlerinde ülkelerin sağlaması gereken üç farklı

ekonomik yeterlilik bulunmaktadır. Bunlar; işleyen bir piyasa ekonomisi, birliğin rekabetçi baskılarına ve pazar güçlerine dayanabilecek bir ekonomi ve tüm koşullarıyla ekonomik birliğe katılma amacıdır. Bu kriterler daha ziyade CEE ülkelerinin hızlı bir şekilde piyasa ekonomisine dönüşümünün gerekliliğini yansıtmaktadır (Nello, 2010: 36).

Maastricht Antlaşması (Avrupa Birliği Antlaşması) 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu antlaşmada birliğin ülkelerden talep ettiği ekonomik kriterler yer almaktadır. Ek para birimine geçilmesinin hükme bağlanmasıyla oluşturulan bu ekonomik kriterler AB'ye katılmanın ve özellikle ortak para birimine geçebilmenin bir koşuludur. Maastricht Kriterleri şu şekilde sıralanabilir;

- Toplulukta en düşük enflasyona sahip (en iyi performans gösteren) üç ülkenin yıllık enflasyon oranları ile ilgili üye ülkenin enflasyon oranı arasındaki fark 1.5 puanı geçmemelidir.
- Üye ülke devlet borçlarının GSYH' sine oranı % 60'ı geçmemelidir.
- Üye ülke bütçe açığının GSYH' sine oranı % 3'ü geçmemelidir.
- Herhangi bir üye ülkede uygulanan uzun vadeli faiz oranları 12 aylık dönem itibariyle fiyat istikrarı alanında en iyi performans gösteren 3 ülkenin faiz oranını 2 puandan fazla aşamayacaktır.
- Son iki yıl itibariyle üye ülke parası diğer bir üye ülke parası karşısında devalüe edilmemiş olmalıdır.

AB hukukun üstünlüğü ve demokrasi üzerine oturtulmuş bir bölgesel ekonomik entegrasyondur. Bu ekonomik entegrasyon, dünyada başka hiçbir uluslararası örgütte olmayan bir sistem üzerine oturtulmuştur. Üye devletler, belli konulardaki egemenlik yetkilerini bağımsız kurumlara devretmektedir. Kurumlar, AB ve üye devletler ile birlik vatandaşlarının menfaatlerini temsil ederler. AB'nin 6 üye esas alınarak oluşturulan kurumsal yapısı ve işleyiş biçimi, dünyada yaşanan gelişmeler, AB bünyesinde yeni politika alanlarının belirlenmesi, entegrasyon yönünde kaydedilen ilerlemeye bağlı olarak sürekli geliştirilmektedir. Buna rağmen, mevcut yapının eksiklikleri her fırsatta dile getirilmektedir. Üye devletler, kendi egemenlik yetkilerini ortak menfaatleri doğrultusunda AB kurumlarıyla paylaşmaktadır. Üye devletler AB karar verme sürecini temsilcileri aracılığıyla iştirak etmektedir. Yani egemenlikleri devrettikleri topluluk kurumlarında temsil edilmektedir. Tüm kararlar

ve prosedürler üye devletler tarafından kabul edilen temel antlaşmalar çerçevesinde yürütülmektedir.

Neticede AB, dünyada birçok ülkenin aynı zamanda Türkiye'nin de dahil olmak istediği, elli yıldır başarısını sürdüren bir bölgesel ekonomik entegrasyon örneğidir. Birçok ülke bu entegrasyona katılmak için hala büyük çabalar içerisinde. Son yaşanan krizin de etkisiyle, birlik içerisinde ortaya çıkan bir takım sorunlara tüm ülkelerin olabildiği ölçüde destek vermesi ve ekonomik birliğin getirileriyle elde edilen rekabet ve üretim gücünden vazgeçilmemesi gerekmektedir. Politik birlik olma yolunda birçok adımın da atılmış olmasına rağmen, AB'nin halen daha temel birleştirici unsurunun ekonomi olduğu son krizle birlikte daha iyi anlaşılmıştır. Devam etmekte olan kriz ve krizin yönetimi AB için önemli bir sınav olacaktır.

2.5.1. Avrupa Ortak Pazarı

Avrupa'da oluşturulan ve bugün Avrupa Birliği (AB) olarak bilinen ekonomik entegrasyonun tarihine baktığımızda, Birlik oluşturma düşüncesinin başlangıcının eski Yunan'a kadar gittiği görülmektedir. Fakat Alman prensliklerinin 1834 de oluşturduğu Zollverein olarak da bilinen Alman Gümrük Birliği entegrasyon uygulamasının ilk adımı olarak ortaya çıkmıştır.. Ancak bu Antlaşma 1867 yılında uygulamadan kaldırılmıştır. Antlaşmanın uygulamadan kaldırılmasının sebebi ise; Prusya ve Avusturya-Macaristan ülkeleri arasında meydana gelen egemen güç olma yarışıdır. Daha sonra İkinci Dünya Savaşında bir birlik oluşturulması düşüncesi kuvvetlenmiştir. Çünkü ülkeler, çıkar çatışmalarının neden olduğu iki büyük dünya savaşından sonra birlik oluşturmalarının önemini anlamışlardır. Belçika, Hollanda ve Lüksemburg 5 Eylül 1944 tarihinde aralarında bir Ekonomik Birlik oluşturmalarının gerekliliği konusunda hem fikir olmuşlardır. Almanya ve Fransa'da kömür ve çelik kaynakları nedeniyle uzun süredir yaşanan gerginliği sona erdirmek için Jean Monnet, Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman ile Alman Başbakanı Konrad Adenauer'e Fransa ve Almanya'nın kömür ve çelik pazarı yönetiminin ortak bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla tarafsız bir üst kurul oluşturulması şeklindeki düşüncesini ifade etmiştir. Bu sebeple 9 Mayıs 1950 tarihinde Schuman, Fransız hükümet bildirisi olarak ifade edilen ve Jean Monnet ile birlikte düzenlemiş olduğu projeyi yayınlamıştır (Dedman, 1996: 57). Schuman planı olarak yayınlanan bildiriye göre Avrupa'da barışın devamlılığının sağlanması amacıyla savaş sanayiinde hammadde olarak kullanılan bu iki ülkeye ait kömür ve çelik

madenlerinin kullanım hakkının olağanüstü yetkilere sahip olacak bir kuruma devredilmesine karar verilmiştir.

Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT), 18 Nisan 1951 tarihinde Avrupa'daki ikinci ekonomik entegrasyon olarak kurulmuştur. AKÇT, Paris Antlaşması ile kurulmuş ve İtalya, Fransa, Hollanda, Belçika, Batı Almanya, Lüksemburg üye ülkelerinden oluşmuştur. AKÇT'nin genel amacı üye ülkelerin ekonomilerinin gelişmesine katkı sağlayarak refah seviyesinin yükselmesini sağlamak ve işsizliği azaltmaktır. Diğer amaçları ise aşağıdaki gibi özetlenebilmektedir (Arslan, 2003: 75);

- Üye ülke işçilerinin serbest dolaşımını sağlamak
- Kömür ve çelik ticaretinde Serbest Pazar şartlarını sağlamak ve ayrıca denetlemek
- Üye ülkelerin ekonomik sorunlarının giderilmesine yardımcı olmak
- Üye ülkelerde yeni iş alanları yaratarak işsizlik ile mücadelede üye ülkelere yardımcı olmak
- Üye ülkelerdeki hayat standartlarını yükseltmek

AKÇT'nin başarılı olması Avrupa'da ekonomik entegrasyonlara olan güveni artırmıştır ve bunun sonucunda da ülkeleri belirli bir sektörle sınırlı olmayan, daha geniş perspektifi olan bir ekonomik entegrasyon oluşturma fikrine yönelmiştir. 1-2 Haziran 1955 tarihinde AKÇT üyesi ülkelerin Dışişleri Bakanları, İtalya'daki Messina kentinde yaptıkları toplantıda bir komite oluşturmuşlar ve bu komite bir yıl içinde çalışmalarını tamamlayarak Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) in kurulmasını önermişlerdir. Ayrıca komitede AKÇT, AET ve EURATOM'un üç ayrı Bakanlar Konseyi, üç ayrı Komisyonu ve bir Ortak Adalet Divanı ve Parlamentosu bulunması kararlaştırılmıştır (Karluk, 2007: 11).

AET'nin temel amacı, Topluluk içinde "Ortak Pazar" yaratılmasıydı. Bu yolda 1968 yılında Gümrük Birliği gerçekleştirilmiş ve ayrıca işgücünün serbest dolaşımı alanında önemli gelişmeler sağlanmıştır. 8 Nisan 1965 tarihindeki Birleşme Antlaşması ile beraber EURATOM, AET ve AKÇT, Avrupa Topluluğu (AT) adı altında birleştirilmiştir. Ancak 1973 yılında OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) petrol krizi Topluluk ekonomisini olumsuz etkilemiş, uzun dönemli bir resesyon ortaya çıkmıştır. 1968 yılında Gümrük Birliği kurulduğu için Topluluk

üyesi ülkeler birbirlerinden olan ithalatı kısıtlamak için tarife dışı engellere başvurmuşlardır. Ortak Pazarın oluşturulması ile bu tarife-dışı engellerin ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Yine bu dönemde AT, hızla gelişen ABD (Amerika Birleşik Devletleri) ve Japonya karşısında yeterli ekonomik ilerlemeyi gösterememiştir. Bu durum da Ortak Pazarın oluşturulmasında önemli bir rol oynamıştır.

Roma Antlaşmasınının 110-116. maddelerinde üye ülkelerin uyması gereken Ortak Dış Ticaret Politikası ile ilgili yükümlülükler düzenlenmiştir. Bu politika, entegrasyon üyesi olan ülkeler ile entegrasyon dışında kalan diğer ülkeler arasında oluşturulacak ticari ilişkileri içeren ilkelerden oluşur. Bu bağlamda amaç, dış ticaretin tüm üyeler açısından taşıdığı önem dikkate alınarak ticarete oluşabilecek sapmaların önüne geçmek, entegrasyona üye olmayan diğer ülkelerin mallarının serbestçe dolaşımının işleyişine zarar vermemek ve ülkelerin kendi aralarında rekabeti bozucu eylemlerde bulunmasını engellemektir. Böylece dış ticarete üçüncü ülkelere karşı tüm aday ülkeler ortak hareket edebilmektedirler. (Taş, 2003: 139).

AT'nin diğer tüm ekonomik entegrasyonlardan farkı, kurulmasının ilk aşamalarından itibaren üye ülkelerin bazı temel hükümlerlik haklarını birliğin uluslar üstü kurumlarına kendi rızaları ile devretmeleridir. Avrupa'da bir ekonomik birlik oluşturulmasınının temel dayanağı Roma Antlaşmasıdır. Bu Antlaşmanının 30'uncu maddesinde üyeler arası tarife-dışı engellerin kaldırılması; 113'üncü maddede ortak gümrük tarifesi uygulaması; 95 ve 99'uncu maddelerde ortak vergi politikası uygulanması ve 39'uncu maddede ortak tarım politikaları uygulanması gibi konular düzenlenmiştir. Bu maddeler temelde üretim faktörlerinin serbestleştirilmesi ile ilgilidir. Birlik içerisinde rekabetin serbestliği ilkesi geçerlidir. Bu sebeple entegrasyon içinde dengesizlikler meydana gelebilir. Örnek verecek olursak; entegrasyondaki üyelerde kaynak dağılımınının eşit olmaması durumunda refah seviyelerinde de farklılıklar olacaktır. Bu da üyeler arasında anlaşmazlıklara sebep olacaktır. Sonuç olarak entegrasyonda eşitliğin sağlanabilmesi için mal, hizmet ve faktör piyasalarının tamamında birlik olması gerekir (Günoğur, 1995: 43).

Avrupa Ortak Pazarı malların, hizmetlerin, emeğin ve sermayenin serbestçe dolaşabildiği bir ekonomik alandır. Bu nedenle serbest dolaşımın önündeki fiziki, teknik ve mali engellerin kaldırılması önem taşımaktadır. İç pazarın hukuki temelini

Avrupa Tek Senedi oluşturmaktadır ve Roma Antlaşmasını günün koşullarına uydurmaktadır. Avrupa Tek Senedi 1 Temmuz 1987’de yürürlüğe girmiştir. Bu Senet beş alanda Topluluk Antlaşmalarında yeni düzenlemeler getirmiştir. Bu düzenlemeler (Karluk, 2007: 13);

- Konsey ve Avrupa Parlamentosu arasında mutabakat sağlanarak Parla mentonun Topluluğun kurallarını oluşturmadaki etkisi kuvvetlendirilmiştir. Siyasi, ekonomik, sosyal ve teknolojik konularda düzenlemeler sağlanmasına olanak tanımıştır.
- Parla mentonun sorumluluk ve yetkileri artırılmıştır. Buna göre, Roma Antlaşmasının 237. maddesinde belirtilen Topluluğun genişletilmesi ve 238. maddesindeki ortaklık antlaşmaları konularında Parla mentonun fonksiyonu artırılmıştır.
- Yeni ve mevcut ortak politikalar yeniden düzenlenmiştir. İç pazarın 31 Aralık 1992 tarihine kadar oluşturulması kararlaştırılmış; Roma Antlaşmasına yeni bölümler eklenmiştir. Eklenen bölümler; sosyal politika, çevre, sosyal ve ekonomik birleşme ile teknolojik gelişme alanlarını içermektedir.
- Konseyde kararların nitelikli çoğunluğa göre alınması ilkesi bazı konularda değiştirilmiştir. Nitelikli çoğunluk sosyal politika, iç pazar, teknolojik gelişme ve araştırma, sosyal ve ekonomik birleşmeyi gerektiren konularda gerekirken; hizmet fiilleri ve sermaye hareketlilikleri, ortak gümrük tarifesi, hava ve deniz taşımacılığı gibi konularda gerekmemektedir. Nitelikli çoğunluk gerekmeyen konularda ise oybirliği gerekmektedir.
- Dış siyasette otak hareket etmek istenilmiştir. Bu amaçla konsey üyeleri ve Dışişleri Bakanları yılda dört defa bir araya geleceklerdir.
- Ortak Pazarın oluşturulabilmesi için yapılması gerekenler Avrupa Topluluğu Komisyonu tarafından 1987 yılında hazırlanan Beyaz Kitap (İç Pazar Oluşumunun Tamamlanması Raporu) adlı çalışma programı ile belirlenmiştir. Bu raporda gerçek bir iç pazarın oluşturulması amacıyla serbest dolaşımın önündeki fiziki, teknik ve mali nitelikli engellerin kaldırılmasına yönelik 300 civarında yasa önerisi hazırlanmıştır. Beyaz Kitap ile getirilen fiziki, teknik ve mali alana ilişkin düzenlemeler aşağıdaki gibidir (Bakkalcı, 2008: 6);
- Fiziki Engellerin Kaldırılması: Fiziki engeller, Topluluğun sınırları içinde yapılan kontrollerdir. Kişilere uygulanan engeller pasaport, bagaj ve polis

kontrolleridir. Mallara uygulanan engeller ise malların sayısal kısıtlamalarla belirlenmesidir. Fiziki engellerin kaldırılması, Birliğe üye ülkelerin gümrüklerinde birbirlerine karşı uyguladıkları fiziki kontrollerin kaldırılmasıdır. Çünkü gümrük kapılarında yapılan kontroller ve buna bağlı formaliteler zaman almakta ve bu da rekabet açısından olumsuz bir durum yaratarak serbest dolaşımda gecikmelere neden olmaktadır.

- **Teknik Engellerin Kaldırılması:** Teknik engeller, maliyeti yükselterek rekabeti doğrudan etkileyen engellerdir. Teknik engellerin kaldırılması ile yapılan düzenlemeler başlıca şu alanlardadır: Standartlarda uyum, işgücü ve mesleklerin denkliği, teşebbüs hakkı, kamu alımlarında açıklık, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, sosyal ve ekonomik yaklaşma, sınıai işbirliği ve çevre. Bu engeller, üye ülkelerin sağlık, çalışma, güvenlik, tüketiciyi koruma ve çevre koruması gibi ulusal mevzuatlarında yapılan düzenlemelerle kaldırılmıştır. Mallar ile ilgili teknik engellerin ortaya çıkardığı temel problem sanayi ürünlerinde Ortak Pazar oluşumunun önlenmesidir. Teknik engellerin kaldırılması ile birlikte malların serbest dolaşımı, kamu alımları, iş gücünün serbest dolaşımı, sermaye hareketleri ve sınıai işbirliği için uygun şartların oluşturulması sağlanabilmektedir. Bu amaçla Avrupa Standardizasyon Sistemi de kurulmuştur.
- **Mali Engellerin Kaldırılması:** Mali engeller, üye ülkelerin dolaylı vergileme sistemleri arasındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Dolaylı vergileme farklılıkları devam ettiği sürece sınır kontrollerinin kaldırılması mümkün olmamaktadır. Mali engeller nedeniyle topluluk iç pazarının tamamlanması gecikmekte ve serbest dolaşım ilkesi zedelenmektedir. Altı kurucu ülke arasında 1968 yılında gerçekleştirilen Gümrük Birliği iç pazarın tamamlanması için yeterli olmamış, ülkelerin farklılaşan mevzuatları nedeniyle serbest dolaşım sekteye uğramıştır. Mali engellerin kaldırılması sayesinde katma değer vergisi ve ortak gümrük tarifesinin uygulanması mümkün olmuştur.

Söz konusu düzenlemeler neticesinde Ortak Pazar'a dâhil olan ülkelerde bulunan sermayenin yatırılacağı en uygun alanı tespit etmek serbestleşirken, emek faktörü için de aynı durum geçerli olmaktadır. Bu sayede emek faktörünün de birliğe üye olan ülkelerde dolaşımı serbest olduğundan kişiler kendisine en uygun işi ve hak

ettiği ücreti kazanma imkânı bulmaktadır. Ancak Ortak Pazar içerisinde yer alan ülkelerde dil farkı olması ise emeğin serbest dolaşımının önüne geçmektedir (Yıldız, 2008: 163).

Ortak bir pazar meydana getirmek istenmesiyle birlikte topluluk içerisindeki ülkelerde parasal ve ekonomik birlik sağlama çabaları yeniden ortaya çıkmıştır. Bununla beraber Parasal Birlik gerçekleşmeden iç pazarın tam olarak oluşamayacağı ve bu nedenle Para Birliğinin oluşturulmasının Ortak Pazarın tamamlanması için çok önemli bir unsur olduğu görülmüştür. Bu durumda AB’de ilk olarak yapılması gereken tüm üye ülkelerinin Parasal Birliği gereklerini yerine getirmesidir.

2.5.2. AB Genişleme Süreci

AB’nin bugünkü şeklini alması çok uzun bir zaman süreci içinde gerçekleşmiştir. Birliğin zaman içinde değişen yapısında özellikle yeni ülkelerin katılımıyla birçok değişiklik olmuştur. Bu bağlamda bu bölümde Genişleme Sürecinin daha detaylı incelenmesi ve meydana gelen değişimlerin açıklanması gerekli görülmüştür.

2.5.2.1. 1.Genişleme

Başlangıçta AT’ye girmek istemeyen bazı ülkeler zaman içinde Topluluğun başarısını gördükleri için üyelik başvurusunda bulunmaya başlamışlardır. İkinci Dünya Savaşı’nın ardından özellikle İngiltere, uzun yıllar ekonomik entegrasyon oluşumlarına karşı çıkmış ve herhangi bir entegrasyona dahil olmayı tercih etmemiştir. Ancak İngiltere bu dönemde hem var olan pazar gücünü koruma hem de yeni pazarlara dâhil olma açısından müthiş bir baskı altında kalmıştır. İngiltere ülkesinin Avrupa’daki güçlü konumuna ulaşabilmek için Avrupa entegrasyonu içinde yer alması önem arz etmekteydi ve bu nedenle İngiliz Hükümeti AT’ye aday olmaya karar vermiştir.

İngiltere 1952 yılında oluşturulan AKÇT’ye katılmak istememiş 1959 yılında, Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA)’nin kuruluşuna öncülük etmiştir. Ancak EFTA’dan beklenen ekonomik kazançların sağlanamamasıyla birlikte AET’ye girme kararı almıştır. Böylece 9 Ağustos 1961’de AET’ye başvuruda bulunulmuştur. Ancak bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Daha sonra 11 Mayıs 1967 tarihinde Danimarka, İrlanda, İngiltere ve Norveç tam üyelik başvurusunda bulunmuşlardır. Ancak İngiltere’nin ikinci başvurusu da Topluluğun niteliğini değiştireceği iddiasıyla sonuçsuz kalmıştır. Fransa’da 1968 yılında Çekoslovakya’nın Sovyet Birliği

tarafından işgal edilmesi ve öğrenci olaylarının çıkması gibi sebeplerle Gaulle 28 Nisan 1969'da istifa etmiştir (Karluk, 2007: 14).

1969 yılında de Gaulle'den sonra seçilen Fransa Cumhurbaşkanı Georges Pompidou aynı yıl toplanan La Haye Zirvesinde Fransa'nın AT'nin genişleme sürecine ilişkin vetosunu kaldırmıştır. Bu zirvenin ardından AT'nin ilk genişleme müzakereleri başlamıştır. 30 Haziran 1970'te Lüksemburg'da aday ülkeler ile katılım müzakereleri başlamıştır. Müzakereler iki yıl sürmüştür ve sonuçta Brüksel'de 22 Ocak 1972 tarihinde 'Topluluğa Katılım Antlaşması' imzalanarak Danimarka, İngiltere ve İrlanda tam üyelik sıfatını elde etmiştir. İrlanda, Danimarka ve Norveç üyelik için halkoylaması yapmışlardır. Bu oylama 10 Mayıs 1973'de gerçekleştirilmiş ve İrlandalıların yüzde 83 'ü üyeliğe olumlu yaklaşarak evet oyu kullanmıştır. Danimarka da ise halkoylaması Ekim 1972'de yapılmış ve Danimarkalıların da büyük bir çoğunluğu (3/2) evet oyu kullanarak üyeliğe onay vermiştir. Norveç'te 25 Eylül 1972 tarihinde yapılan halkoylamasında Norveçliler milli bağımsızlıklarından ödün verecekleri tereddüdü ile yüzde 53.49 hayır oyu kullanmış ve Norveç AT üye ülkeleri arasına dâhil olamamıştır (Preston, 1997: 41-44). İngiltere'de 5 Haziran 1975 tarihinde yapılan halkoylamasında İngilizlerin yüzde 67,2'si İngiltere'nin AT'de kalması lehine oy vermiştir. İngiltere topluluk üyesi ülkeler içerisinde bütçeye en fazla kaynak aktaran ülke haline gelmiştir. Topluluk bütçesi, ortak tarım politikasına kaynak sağlamak amacıyla düzenlenmiştir. Bu durum İngiltere'de itirazlara yol açmıştır. Çünkü İngiltere'de milli gelir içerisinde tarımın payı oldukça düşüktür ve İngiltere topluluk bütçesine en fazla kaynağı sağlayan ülke olurken aynı zamanda topluluk bütçesinden en az payı alan ülke konumuna gelmiştir. Bu da Topluluk bütçesinin dayanışma ilkesinin büyük yaralar aldığı anlamına gelmektedir (Dinan, 2005: 60).

Bu ilk genişleme ile birlikte AT'nin bütün Avrupa ülkelerine açık olması ilkesinin pratikte de var olan bir prensip olduğu kanıtlanmış ve diğer Avrupa ülkeleri için örnek olmuştur. Ancak daha önceden altı üyeli olan topluluğun dokuz üyeli hale gelmesiyle ülkelerin çıkarları açısından bazı problemler ortaya çıkmaya başlamış ve bu gibi sorunlar ilerleyen genişlemelerde de devam etmiştir.

2.5.2.2 2. Genişleme

Yunanistan 8 Haziran 1959'da ortak üyelik başvurusunda bulunmuştur. Üyelik görüşmeleri 22 yıl sürmüş ve 9 Temmuz 1961 tarihinde Atina'da Ortaklık Antlaşması imzalanarak Yunanistan'ın tam üye olabileceği öngörülmüştür. Ancak 21 Nisan 1967 tarihinde yapılan askeri darbe sonucu üyelik süreci dondurulmuştur. Takvimler 20 Temmuz 1974 tarihini gösterdiğinde Kıbrıs'ta meydana gelen hükümet darbesi ve Türkiye'nin Kıbrıs Barış Harekâtı ile 1967'den itibaren Yunanistan'da yönetimde bulunan Albaylar Cuntası sona ermiş ve tekrardan demokratik yönetim sistemine geçiş süreci başlamıştır. Yunanistan tekrardan inşa ettiği demokratik yönetimde devamlılığı sağlamanın, uluslararası arenadaki yerini sağlamlaştırmak ve gücünü artırmak için bir aracı niteliğinde gördüğü Makarios hükümetine darbe yapmış ve yönetimden uzaklaştırmıştır, yerine ise Samson iktidarını yönetime getirmiştir. Yunanistan ile 27 Temmuz 1976'da görüşmeler yeniden başlamıştır. 28 Mayıs 1979 tarihinde Katılım Antlaşması'nın imzalanmasıyla Yunanistan 1 Ocak 1981'de Topluluğa tam üye olmuştur. 23 Şubat 1983 tarihinde Topluluktan 1 Ocak 1973 tarihinde Danimarka'ya bağlı olarak üye olmuş olan Grönland, yapılan halkoylaması sonucunda halkın yüzde 52'sinin hayır oyu kullanması sonucunda AT ile yollarını ayırma kararına varmıştır. Resmi olarak 1 Şubat 1985'te Topluluktan ayrılmıştır (Dinan, 2005: 62).

2.5.2.3 3.Genişleme

29 Haziran 1970 tarihinde Roma Antlaşmasınının 113üncü maddesi gereğince Toplulukla İspanya arasında Tercihli Ticaret Antlaşması imzalanmış ve 1 Ekim 1970 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 1975 yılına kadar Franco diktası altında bulunan İspanya dikta yönetiminden kurtulduktan sonra AT'ye tam üyelik için 28 Temmuz 1977 tarihinde başvuru yapmıştır. İspanya'nın adaylık sürecinde coğrafi büyüklüğü, nüfusu ve gelir düzeyinin AT'ye göre düşük olması nedeniyle bazı çekinceler söz konusu olmuştur. Bu nedenle tam üyelik müzakereleri birkaç kez kesilme noktasına gelmiştir. Ancak İspanya'da tüm sosyo-ekonomik katmanların tam üyelik için birlikte çalışması bu sorunların aşılmasında büyük rol oynamıştır (Ülger, 2005: 44).

AT tarafından, Salazar dikta yönetiminden kurtulmuş olan Portekiz ülkesine yeni kurulan sisteme kararlılık kazandırmak maksadıyla 150 milyon ECU3 tutarında acil yardım sağlanmıştır. Daha sonra 27 Haziran 1974 tarihinde Portekiz AT'den acil yardım talep etmiştir. 20 Eylül 1976 tarihinde imzalanmış olan Katma Protokol ve

Ek Mali Protokol perspektifinde ticari imtiyazlar ve Portekizli göçmen işçilere de bazı haklar tanınmış ve tarım alanında ödünler verilmiştir (Karluk, 2007: 15).

Bu dönemde Portekiz'in ekonomik yapısının Yunanistan gibi oldukça zayıf olması bu ülkenin üyelik sürecinin biraz gecikmesine neden olmuştur. 28 Mart 1977 'de Portekiz, AT'ye üye olmak amacıyla başvuruda bulunmuştur. 3 Aralık 1980 tarihinde imzalanmış olan diğer bir Antlaşma ile katılım öncesi Portekiz'e 275 milyon ECU'luk mali ve ekonomik yardım yapılmasına karar verilmiştir. 12 Haziran 1985 tarihinde Lizbon'da Katılım Antlaşmasının imzalanmasının ardından 1 Ocak 1986 tarihinde Portekiz'in üyeliği kabul edilmiştir. Fakat Portekiz'in tam üyeliği için 7 yıl sürecek bir uyum süreci öngörülmüştür. Serbest dolaşım hakkı ise 1992'de verilmiştir.

Portekiz ve İspanya'nın da AT ülkeleri arasına dâhil edilmesiyle topluluktaki üyelerin sayısı on ikiye çıkmıştır. Lakin bu iki yeni üye ülkede ekonomik göstergelerin ve refah düzeylerinin topluluğa üye olan diğer ülkelere göre oldukça düşük seviyede olması neticesinde üçüncü genişleme süreci topluluk üyeleri arasındaki ekonomik eşitsizlikleri arttıran bir genişleme olarak ifade edilmiştir.

2.5.2.4. 4. Genişleme

Dördüncü genişleme süreci 17 Temmuz 1989 tarihinde Avusturya, 1 Temmuz 1991 tarihinde İsveç ve 18 Mart 1992 tarihinde Finlandiya ülkelerinin AT'ye tam üyelik başvurusunda bulunmalarıyla başlamıştır. Birlik müzakereleri 1 Şubat 1993 'de üç aday ülke için aynı zamanda başlatılmıştır. Bu üç ülkenin üyelik başvuruları 24-25 Haziran 1994 tarihli Korfu Zirvesi'nde değerlendirilmiş ve Katılım Antlaşmaları imzalanmıştır.

25 Kasım 1992'de Norveç üye olmak için yeniden başvuruda bulunmuştur. Fakat Norveç'te 27 Kasım 1994 tarihinde yeniden halkoylaması yapılmış bu oylamada, 1972 yılında yapılan halkoylamasına benzer bir şekilde üyeliğe yüzde 52,2 oranında "hayır" oyu çıkmıştır. Bu durumda Norveç Birlik dışında kalmayı tercih etmiştir. AT'de dördüncü genişleme süreci tamamlanmadan önce, 1991 yılında, Hollanda'da Maastricht Zirvesi yapılmıştır. Bu Zirvede, AT'ye üye devlet ve hükümet başkanları AB Antlaşmasını hazırlamışlardır. 7 Şubat 1992'de Antlaşmanın imzalanması ile birlikte AB'nin hukuki temelleri atılmıştır. Ayrıca hazırlanan ek bir Protokol ile İngiltere'ye eğer kendi parlamentosu karar verirse Para Birliği dışında kalma

serbestisi sağlanmıştır. Danimarka için ise farklı bir durum söz konusu olmuştur. Danimarka'da Anayasasının gereği olarak Para Birliğine katılma kararı için referanduma gidilmesi gerekmiştir (Karluk, 2007: 17).

Bütün bu gelişmeler ışığında İsveç, Avusturya ve Finlandiya 1 Ocak 1995'de müzakereler tamamlandığında Avrupa Topluluğu'na değil, Avrupa Birliği'ne tam üyelik sıfatı elde etmişlerdir. Bu ülkelerin de Avrupa Birliği'ne katılmasıyla Birlikteki üye ülke sayısı on beş olmuştur. Bütün genişleme süreçleri içerisinde en kısa süren genişleme 4. genişleme süreci olmuştur. Bu genişleme süreci neticesinde AB' de nüfus 21 milyon civarında bir artış göstererek 370 milyon seviyesine yükselmiştir.

2.5.2.5. 5. Genişleme

16 Temmuz 1996 da "Gündem 2000" adı altında bir rapor hazırlanmıştır. Rapor AB komisyonu genişleme stratejisinin çerçevesini oluşturmaktadır. Bu rapora göre AB'ye üye olmak isteyen Macaristan, Polonya, Slovakya, Çek Cumhuriyeti Slovenya, Letonya, Estonya, Malta, Litvanya ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ülkelerinin genişleme sürecine dâhil edilmesi öngörülmüştür.

Lüksemburg Zirvesinde Gündem 2000'in önerileri kabul edilerek başvuruda bulunan bu ülkeler iki gruba ayrılmışlardır. Birinci grupta Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Polonya, Estonya, Slovenya ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi; ikinci grupta ise Bulgaristan, Letonya, Litvanya, Slovakya ve Romanya yer almaktadır. Birinci gruptaki ülkelerle müzakereler 31 Mart 1998'de ve ikinci grupta bulunan ülkelere 15 Şubat 2000'de fiilen başlamıştır. 16 Temmuz 1990'da Malta'nın tam üyelik başvurusunun ardından Malta da ikinci grup ülkelere dâhil edilmiştir. Müzakerelerde görülen yavaş ilerleme nedeniyle Bulgaristan ve Romanya'nın ayrı bir grupta değerlendirilmesine karar verilmiştir (Ülger, 2005: 49).

Bu nedenle Bulgaristan ve Romanya bu genişleme grubunda yer almamıştır. 10-11 Aralık 1999'da gerçekleştirilen Helsinki Zirvesinde genişleme ile ilgili önemli kararlar alınmıştır. Bu Zirve'de Türkiye resmen "aday ülke" statüsüne geçmiştir. 15-16 Mart 2002 tarihinde Barselona Zirvesi gerçekleştirilmiş ve Lizbon Stratejisi adı verilen uygulama başlatılmıştır. Söz konusu stratejide Birliğe aday olan ülkelere sosyal, ekonomik ve çevresel amaçları iç hukuklarına aktarmaları tavsiye edilmiştir. Malta, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, GKRY, Letonya, Slovenya, Slovak

Cumhuriyeti ve Polonya ülkeleri ile Avrupa Birliğine Katılım Antlaşması 16 Nisan 2003'te imzalanmıştır. 1 Mayıs 2004'de söz konusu ülkeler Avrupa Birliği'ne üyelik sıfatı elde etmişlerdir (Kavalalı, 2005: 29). AB'ye üye ülke sayısı, genişlemenin beşinci evresinin de tamamlanmasıyla 25'e ulaşmıştır. Bu genişleme süreci sonunda AB nüfusu yaklaşık 105 milyon artmış ve yüzölçümü ise %34 civarında genişlemiştir. Ancak nüfustaki büyük artışa karşılık GSYH'nin yalnızca yüzde beş artması ile birlikte AB ortalamasında kişi başına düşen gelir azalmıştır.

2.5.2.6. 6. Genişleme

Romanya 22 Haziran 1995, Bulgaristan ise 16 Aralık 1995 tarihinde AB'ye tam üyelik için başvuruda bulunmuşlardır. Bu iki ülke ile üyelik müzakerelerine 15 Şubat 2000'de başlanmıştır. Ancak aynı dönemde AB'ye başvuruda bulunan diğer 10 aday ülkenin gerçekleştirdiği ilerlemeleri zamanında sağlayamadıkları için o ülkelerle birlikte 1 Mayıs 2004'te AB'ye üye olamamışlardır. 13 Kasım 2002'de Romanya ve Bulgaristan için Komisyon tarafından "Yol Haritası" açıklanmıştır. 2004 Strateji Belgesinde ise bu ülkelerin katılım müzakerelerinin paralellik gösterdiği belirtilerek Katılım Antlaşmasının 2005 yılında imzalanarak 1 Ocak 2007'de yürürlüğe girmesi öngörülmüştür. Öngörüldüğü gibi 1 Ocak 2007'de Romanya ve Bulgaristan tam üye olmuşlardır. Son olarak 2013 yılında Hırvatistan'ın da katılımı ile AB üye ülke sayısı 28 olmuştur.

2.5.3. AB Ekonomik Entegrasyonunu Tam Olarak Ortaya Koyan Düzenlemeler

Ekonomik ve Parasal Birlikten sonraki aşama Siyasi Birliğin gerçekleştirilmesi olacaktır. Böylece tam ekonomik entegrasyonun sağlanması amaçlanmaktadır. Bu oluşumda parlamentonun ağırlığı artarak Birlik tek bir ülke şeklinde yönetilecektir. AB'de özellikle 1992 yılı Maastricht Zirvesi çerçevesinde Ekonomik ve Parasal Birlikle beraber Siyasal Birliği de hedefleyen bir süreç başlamış ve artık üyelik için hukuki, siyasi ve sosyal boyut da önem kazanmıştır. Maastricht Zirvesinde Siyasi Birliğin oluşturulması açısından önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Buna göre Avrupa vatandaşlığı, ortak savunma politikası gibi alanlarda kararların oy birliğiyle alınması, bazı durumlarda ise çoğunluğun görüşlerinin de göz önünde bulundurulmasına karar verilmiştir. Siyasi Birliğin gerçekleştirilmesini Almanya, Fransa, Belçika ve Lüksemburg desteklemiş ancak İngiltere ve Danimarka ise bu konuda istekli olmamıştır. Ancak Zirve sonunda ortak bir karara varılmıştır.

Belirlenen “Ortak Dış Politika ve Savunma Politikası” ile daha hızlı ve etkin hareket etmenin sağlanması amaçlanmıştır. Ortak Savunma politikasının yürütülmesi görevi Batı Avrupa Birliğine verilmiş, Avrupa Parlamentosunun yetkileri artırılmış ve bazı konularda veto hakkı verilmiştir (Karluk, 2007: 18).

2.5.3.1. 1993 Kopenhag Zirvesi

Kopenhag Zirvesi, 21-22 Haziran 1993’de yapılmıştır. Bu zirvede Avrupa Konseyi AB’ye tam üye olmak için yerine getirilmesi zorunlu olan siyasi ve ekonomik kriterler ile Topluluk mevzuatına uyulması için gerekli kriterleri ortaya koymuştur. Ayrıca AB genişleme sürecinin tüm Avrupa ülkeleri için geçerli olacağı da kabul edilmiştir. AT’nin ilk kurulduğu yıllarda bütünleşme sadece ekonomik alanı kapsadığı için aday ülkeler Topluluğa daha kolay üye olmuşlardır. Kopenhag kriterleri daha sonra oluşturulmuştur ve üye ülkelerin daha kapsamlı değişiklikleri gerçekleştirmesini zorunlu kılmaktadır. Kopenhag kriterleri üç ana başlık altında toplanmaktadır;

- Siyasi kriterler: Ülkede insan hakları, hukukun üstünlüğü, demokrasi ve azınlıkların haklarını teminat altına almış olan kurumların bulunması gerekmektedir.
- Ekonomik kriterler: Üretken olmakla birlikte AB içerisinde gerçekleşen rekabet ve piyasada oluşabilecek rekabet içeren baskılarla baş edebilecek bir serbest piyasa ekonomisinin var olması gerekmektedir.
- AB Mevzuatının Belirlenmesi Kriteri: Ekonomik, siyasi ve Parasal Birliğin ulaşmak istedikleri hedeflere bağlı kalmak ve üye olmanın gerektirdiği yükümlülükleri gerçekleştirerek ortak dışişleri ve güvenlik politikasına uyum sağlamaktır.

Neticede aday ülkelerin birliğe dahil olabilmeleri için öncelikle yukarıda belirttiğimiz siyasi, ekonomik, mevzuatın belirlenmesi kriterlerini sağlamış olması gerekmektedir. Katılım müzakerelerinin başlatılabilmesi için Kopenhag Kriterlerine uyum zorunludur.

2.5.3.2. Amsterdam Antlaşması

Amsterdam Antlaşması, 16-17 Haziran 1997 tarihinde yapılan Zirvede onaylanmış, 2 Ekim 1997 tarihinde imzalanmış ve 1 Mayıs 1999 tarihinde resmen uygulamaya alınmıştır. Bu antlaşma, Maastricht Antlaşması ve diğer Antlaşmaları tamamlayarak

bazı eklemeler yapmaktadır. Antlaşmada özellikle Avrupa yurttaşlığı, adalet ve içişlerinde işbirliği konuları üzerinde durulmuştur. Bu antlaşma ile siyasi entegrasyon daha da derinleştirilmiş ve AB kurumlarına daha fazla yetki verilmiştir.

Amsterdam Antlaşmasında AB'ye tam üyelik için gerekli görülen yeni koşullar düzenlenmiş, istihdamla ilgili yeni bir bölüm oluşturulmuş, savunma alanında bazı askeri konular yeniden tanımlanmış ve kurumsal yapı, organizasyon ve karar alma konuları bu bağlamda düzenlenmiştir. Ayrıca mevzuat daha şeffaf hale getirilerek, Schengen mevzuatı Birlik Müktesebatına dâhil edilerek vize, göç, iltica ve vatandaşlık konuları tekrar ele alınmıştır. Amsterdam Antlaşması madde 6(1)'de üyelerin taşınması gerekli koşullar belirtilmiştir. Bu koşullar aşağıdaki gibidir.

- Birlik, üye devletlerin anayasalarında müşterek olan anayasal geleneklerden doğan temel haklara saygı gösterir,
- Birlik, üye devletlerin milli kimliklerine saygı gösterir.
- Birlik, üye devletler için hukuk üstünlüğü, temel hak ve özgürlüklere saygı, demokrasi ilkeleri üzerinde kuruludur.

Yukarıdaki ilkelere saygı gösteren herhangi bir Avrupa devleti Birliğe üye olmak için başvurabilmektedir. Aday ülkelerin bu kriterleri karşılayıp karşılamadığına karar vermek ise AB organlarının yetkisindedir.

Avrupa Birliği; demokrasi, insan haklarına saygı, özgürlük, temel hak ve özgürlüklere saygı ve hukuk devleti ilkeleri üzerine kurulmuş olan bir yapıdır. Amsterdam Antlaşması'nın imzalanması ile uyulması gereken kriterler Maastricht Antlaşmasından daha açık bir şekilde ifade edilmiştir. Ayrıca kişilerin serbest dolaşımı, göç, siyasi sığınma, medeni hukuk ve uluslararası sınırlarla alakalı konularda AB'ye yasa oluşturma yetkisi verilmiştir. Bunlara ek olarak insan haklarını ısrarla ihlal eden ülkelere karşı diğer ülkelerin yaptırım uygulama hakkı tanınmıştır (Tecer, 2007: 21).

2.5.3.3. Nice Antlaşması

26 Şubat 2001'de imzalanmış olan Nice Antlaşması, 1 Şubat 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu antlaşma ile AB'de önemli kurumsal değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Öncelikle genişleme süreci göz önünde bulundurularak temel AB kurumlarının üye sayısı ve bunların üye ülkelere göre dağılımı yeniden belirlenmiştir. Bazı kurumların yetkileri ise yeniden düzenlenmiş, nitelikli

çoğunlukla karar alınacak konuların sayısı arttırılmıştır. Antlaşmada, Konseyde oyların toplam sayısı 321'e yükseltilerek nitelikli çoğunluğun 232 olması öngörülmüştür.

Nice Antlaşması ile Avrupa Konseyinin oybirliği yerine nitelikli çoğunlukla karar almasının yeterli olacağı alan sayısı arttırılmıştır. Örnek olarak Avrupa Komisyon başkanı ve üyeler, Konsey Genel Sekreter Yardımcısı, Savunma ve Dış İlişkiler Yüksek Temsilciliği, özel temsilciler, gibi görevler için gerçekleştirilecek atamalarda nitelikli çoğunlukla karar alınacaktır. Ancak ayrımcılıkla mücadele, sanayi yardımları ve sınır ötesi etkiye sahip adli işbirliği konularında oybirliği koşulu artık aranmayacaktır. Ayrıca Konseyin Komisyon önerilerini değiştirebilmesi veya Parlamentoca yapılan değişiklikleri geri çevirebilmesi için oybirliği gerekmektedir. Bu Antlaşma bu nedenle AB kurumlarında karar alma mekanizmalarını yeniden düzenlediği için önem taşımaktadır. Bir diğer önemi ise kurumsal reformlar gerçekleştirerek AB'yi yeni genişlemelere hazır hale getirmesidir (Tecer, 2007: 24).

3. EKONOMETRİK MODEL VE UYGULAMA

Çalışmanın bu bölümünde Avrupa Birliği ekonomik entegrasyonuna üye olan altı ülkenin gelir farklılıkları panel veri analizi yöntemi ile incelenmiştir. Çalışmanın odak noktası “Kutuplaşma Teorisi” dir. Bu teoriden yola çıkarak seçtiğimiz ülkelere ait seriler arasında eş bütünleşme olup olmadığı irdelenmiştir. Söz konusu panel eş bütünleşme testleri neticesinde ulaşılan bulgulara göre ülkelerin incelenen yıllar itibariyle Myrdal’ın “Kutuplaşma Teorisi’nde belirtildiği gibi bir kutuplaşmaya yol açıp açmadığı yorumlanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın bu bölümünde öncelikle kullanılan veriler ve değişkenlere ait bilgiler açıklanmış ve panel veri analizi hakkında kuramsal bilgilere yer verilmiştir. Çalışmanın son kısmında ise yapılan testlere ait sonuçlar ortaya konmuş ve yorumlanmaya çalışılmıştır.

3.1.Literatür Taraması

Vergil ve Yıldırım (2006) tarafından “AB-Türkiye Gümrük Birliğinin Türkiye’nin Rekabet Gücü Üzerindeki Etkileri” konulu çalışmasında gümrük birliğinin rekabet etkisi konusunda birbirine zıt görüşleri içeren kutuplaşma teorisi ve yakalama paradigmasının deneysel geçerliliğinin Türkiye örneğinde sektörler bazında test edilmesi amaçlanmıştır. Çalışma neticesinde, Türkiye-AB gümrük birliğinin, yakalama paradigmasına uygun olarak hem Türkiye’nin ileri teknoloji mallarında hem de taklidi zor araştırma yoğun mallarındaki rekabet gücünü olumlu yönde etkilediği sonuçlarına ulaşılırken, kutuplaşma teorisinin öngörülerini destekleyen sermaye yoğun mallardaki ve ara teknoloji mallarındaki rekabet gücünü olumsuz yönde etkilediği sonuçları bulunmuştur.

Balaz (2007) tarafından Slovakya’nın başkenti ve diğer bölgeleri arasında kutuplaşmanın varlığı incelenmiş. Başkent Bratislava ile diğer bölgelere ait 1985-2002 yıllarına ait veriler kullanılarak çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda Slovakya’nın merkez ve çevre bölgeleri arasında kutuplaşmanın varlığı tespit edilmiştir.

Ghosh ve Faber (2010) tarafından Euro bölgesine dâhil olan 15 Avrupa Birliği üyesi arasında 1995-2006 yıllarına ait veriler kullanılarak kutuplaşmanın varlığı analiz edilmiştir. Bu ülkelerin kişi başı milli gelirlerinin Avrupa Birliği kişi başı milli gelirine oranı bağımlı değişken olarak ele alınırken ülkelerin AB ticaretindeki payı

ile işgücünün toplam işgücü içerisindeki payı ise bağımsız değişkenler olarak belirlenmiştir. Ülkeler arasında eşitsizliklerin arttığına yönelik sonuçlar elde edilmiştir.

Kang (2011) tarafından AB üyesi 27 ülkenin 1995-2007 yıllarını kapsayan verileri kullanılarak panel veri analizi yapılmıştır. Analizde bağımlı değişken GSYİH büyüme oranı, bağımsız değişken ise kişi başı GSYİH ile AB ekonomisi içerisinde sektörlerin payları olarak belirlenmiştir. Yapılan analiz sonucunda ele alınan ülkeler arasında gelir farklarının arttığı saptanmıştır.

Benli (2013) tarafından “Kutuplaşma Teorisi Kapsamında PIGS Ülkelerinde Ortaya Çıkan Gelir Düzensizliklerinin Araştırılması” konulu çalışmasında PIGS ülkelerinde kutuplaşma teorisinin mevcudiyeti araştırılmıştır. Araştırma sonucunda Euro Bölgesi çevre ülkelerinin karşı karşıya kaldığı borç krizinin geçici olduğunu ve çevre ülkelerin parasal birlik içerisinde refah kayıplarını telafi edeceklerini belirtmiş ve elde ettiği sonucun, Myrdal’ın kutuplaşma kuramının PIIGS’ler ve seçilmiş merkez ülkeler için desteklenmediğini belirtmiştir.

Cesaroni ve De Santis (2015) tarafından Euro bölgesine dâhil olan AB üyesi 15 ülkenin 1999-2012 dönemine ait veriler ile analiz yapılmıştır. Analizde bağımlı değişken cari işlemler dengesinin GSYH’ye oranı, bağımsız değişkenler ise reel döviz kuru, bütçe dengesinin GSYH’ye oranı ve finansal açıklık olarak belirlenmiştir. Analiz sonucunda ise ekonomik birleşmenin Euro’ya dâhil olan bu ülkelerde olumsuz etkilere yol açtığı saptanmıştır.

3.2.Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada, Avrupa Birliği üyesi ülkeleri olan Almanya, Fransa, İngiltere, Bulgaristan, Romanya ve Yunanistan özelinde GSYİH büyümeleri panel eş bütünleşme analizi ile test edilmiştir. Dolayısıyla çalışmanın temel amacı eş bütünleşmenin var olup olmadığını ortaya koymaktır. Elde edilen sonuç ışığında, Myrdal tarafından öne sürülen ‘Kutuplaşma Teorisi’nin geçerli olup olmadığı tartışılmıştır.

3.3. Veri Seti ve Değişkenler

Tablo 3'te çalışmada kullanılan veriler yer almaktadır. Buna göre, GSYİH büyümesi bağımlı değişken ve işsizlik, cari hesap, enflasyon ve hükümet harcaması ise bağımsız değişkendir.

Tablo 3. Veriler ve Kaynaklar

Verileri	Açıklama	Kaynak
GSYİH Büyümesi	GSYİH Büyümesi (Yıllık %)	Dünya Bankası Kalkınma İstatistikleri
İşsizlik	İşsizlik (Toplam İşgücünün %'si)	Dünya Bankası Kalkınma İstatistikleri
Cari Hesap	Cari hesap dengesi (GSYİH %'si)	Dünya Bankası Kalkınma İstatistikleri
Hükümet Harcaması	Hükümet Harcamaları (GSYİH %'si)	Dünya Bankası Kalkınma İstatistikleri
Enflasyon	Enflasyon oranları (Yıllık %)	Dünya Bankası Kalkınma İstatistikleri

Tanımlayıcı istatistikler, bir çalışmada verinin temel özelliklerini tanımlamak için kullanılır. Bu analiz verilerinin temel özetlerini sağlarlar ve grafiklerle birlikte hemen hemen her kantitatif analizin temelini oluştururlar. Tanımlayıcı istatistikler çıkarımsal istatistiklerden farklıdır. Tanımlayıcı istatistiklerle, verilerin ne olduğunu veya ne gösterdiğini açıklamamız yeterlidir. Çıkarımsal istatistiklerle, yalnızca anlık verilerin ötesine geçen sonuçlara ulaşılmaya çalışılır.

Betimsel istatistikler nicel açıklamaları sunmak için kullanılır. Tanımlayıcı istatistikler, büyük miktarda veriyi mantıksal olarak basitleştirmemize yardımcı olur.

Tablo 4 çalışmada kullanılan verilerin tanımlayıcı istatistiğini sunmaktadır. Buna göre, enflasyon oranı 25 ile en yüksek ortalamaya sahipken, GSYİH büyümesi ve cari hesap 1,8 ve -1,8 ile en düşük ortalamaya sahiptir. Volatiliteye bakıldığında ise enflasyonun ciddi bir volatiliteye sahip olduğu görünmektedir. Hükümet harcaması

ise en düşük volatiliteye sahiptir. Enflasyon ve hükümet harcaması verisinin standart sapması sırasıyla 101 ve 3.04'tür.

Tablo 4. Tanımlayıcı İstatistik

Variable	Obs	Mean	Std. Dev.	Min	Max
GSYİH Büyümesi	135	1.836715	3.582309	-12.15844	10.07901
İşsizlik	139	8.820911	3.550289	3.75	21.486
Cari Hesap	140	-1.835412	5.088642	-25.75237	8.911385
Hükümet Harcaması	140	18.58967	3.041877	11.63255	24.12589
Enflasyon	139	25.00171	101.0629	-1.544797	1058.374

3.4. Analizde Kullanılan Ekonometrik Yöntem

3.2.1 Panel Veri Analiz Yöntemi

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle panel veri analiz yöntemi tanımlanmış ve çalışmada kullanılan birim kök testleri ile eş bütünleşme testleri açıklanmıştır.

Panel veri, aynı yatay kesit birimlerinin (firma, hane halkı, şehir, bölge vb.) zaman içerisinde tekrarlı gözlemlerinden oluşan veri seti olarak tanımlanabilir (Wooldridge, 2002: 6). Diğer bir deyişle panel veri firma, ülke, hane halkı gibi yatay kesit gözlemlerinin aynı zamanda zaman boyutu ile de ifade edilmesidir (Baltagi, 2013: 1).

Ekonometrik analizlerde panel veri kullanımının diğer veri türlerine göre önemli avantajları beraberinde getirmektedir. Bu avantajları, aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Baltagi, 2013: 6-8):

1. Panel veri setleri, kapsadığı kesitlerin heterojen olduğu bilgisini içinde barındırmaktadır.

2. İkinci olarak, panel veri analizi, zaman serisi ve kesit veri analizlerine göre daha çok değişkenlik arz ettiği için, bu verilerde çoklu bağlantı sorunuyla daha az karşılaşmaktadır. Ayrıca, gözlem sayısının nispeten daha fazla olması nedeniyle, panel verilerle tahmin edilen modellerde serbestlik derecesi daha yüksek olmaktadır.

3. Üçüncü olarak, panel veriler, örneğin bir dönem uygulanan ekonomi politikaların etkilerinin değerlendirilmesi gibi analizlerde değişim dinamiklerini daha iyi yansıtmaktadır.

4. Dördüncü olarak, panel veriler, kısa zaman serisi ya da yetersiz kesit gözleminin var olduğu durumlarda da analiz yapılmasına izin vermektedir.

5. Son olarak; panel veri, ekonomik tahmin edicilerin etkinliğini artırmaktadır.

Her ne kadar diğer veri analiz yöntemlerine göre panel veri analizinin kullanımı ile birlikte ortaya çıkan avantajlar varsa da panel veri kullanımı beraberinde getirdiği bazı olumsuzluklar da vardır. Bu dezavantajları, aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Baltagi, 2013:8-10):

1. Tasarım ve veri toplama sorunları,
2. Ölçüm hatalarındaki çarpıtmalar,
3. Seçicilik problemleri(Seçim yanlılığı, yanıtlamama ve aşınma).
4. Kısa zaman serisi boyutu
5. Yatay-kesit bağımlılığı

Panel veri modelleri, panelde eksik veri bulunup bulunmama durumuna göre, dengeli (balanced) ve dengeli olmayan (unbalanced) olmak üzere kategorize edilmekte; dengeli panelde eksik veri durumu söz konusu olmadığı için her bir yatay kesit birimi için aynı sayıda gözlem bulunmaktadır (Johnston ve Dinardo, 1997:388). Diğer bir ifade ile dengeli panel veride devre sayısı T , tüm birimler (i) için aynıdır. Aksi söz konusu ise, yani veride bazı devreler için birden fazla gözlem yer alıyorsa dengesiz panel veri söz konusudur (Güriş, 2015:3-4).

3.2.2. Panel Birim Kök Testleri

Ekonomik araştırmalarda panel veri setlerinin kullanılmasının pür yatay kesit ya da pür zaman serisi verilerine kıyasla birçok faydaları vardır. Panel verilerin temel avantajı yatay kesit birimler arası davranış farklılığının modellenmesinde araştırmacıya esneklik sağlamasıdır (Greene, 2003: 284).

Bir zaman serisinin istatistiksel olarak analizi yapılmadan önce, o seriyi oluşturan sürecin, zaman içerisinde sabit olup olmadığı yani serinin durağan olup olmadığının incelenmesi gerekmektedir. Durağan olmayan zaman serileri arasında ekonometrik analiz yapıldığında ise sahte regresyon olarak ifade edilen bir sonuçla karşılaşılacaktır. Başka bir ifade ile geleneksel t, F testleri ve R2 değerleri sapmalı sonuçlar verebilmektedir (Tatoğlu, 2013: 198). Zaman serisi çözümleyicilerince büyük ilgi gösterilen ve incelenen bir olasılıklı süreç türü ise, durağan olasılıklı süreçtir. Başka bir ifadeyle, ortalamasıyla varyansı zaman içinde değişmeyen ve iki dönem arasındaki ortak varyansı bu ortak varyansını hesaplandığı döneme değil de yalnızca iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı olan olasılıklı bir süreç için durağandır denir (Gujarati, 2010:713).

Panel birim kök üzerine yapılan çalışmalar son dönemdeki gelişmeler ışığında iki gruba ayrılmıştır. Birimler arasında korelasyon olmadığını varsayan birim kök testleri “Birinci Kuşak Birim Kök Testleri” olarak adlandırılır. Korelasyon varsa bu testlerin gücü zayıf olarak kabul edilir. Bu testlerden en çok bilinenleri: Levin, Lin ve Chu (2002), Harris ve Tzavalis (1999), Breitung (2000), Hadri (2000), Im, Pesaran ve Shin (IPS, 2003), Fisher ADF (Madala ve Wu,1999), Fisher Philips ve Perron (Choi, 2000) Panel Birim Kök testleridir. “İkinci Kuşak Panel Birim Kök Testleri”nin özelliği ise, birimlere ait seriler arasında korelasyon olduğunun varsayılmasıdır. Bu testlerden en çok kullanılanları: Pesaran (2004), Bai ve Ng (2004), Philips ve Sul (2003), Moon ve Perron (2004) ve Pesaran (2007), panel birim kök testleridir (Tatoğlu, 2013: 199).

Birinci ve İkinci Kuşak Birim Kök Testleri arasında seçim yapmak için verilerin yatay-kesit bağımlılığına bakılmaktadır. Eğer serideki veriler arasında yatay-kesit bağımlılığı yoksa Birinci Nesil Birim Kök Testleri kullanılmaktadır. Ancak, iktisadi verilerde benzer nitelikteki ülke gruplarının birbirlerini etkileyebildiği gözlemlenmektedir. Bu ise, veriler arasında yatay-kesit bağımlılığı olduğu anlamına gelmektedir. Bu nedenle, özellikle 2000’li yıllardan itibaren İkinci Kuşak olarak adlandırılan birim kök testleri geliştirilmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde panel veri kapsamındaki birimler arasında yatay kesit bağımlılığını dikkate almayan birinci kuşak testler ile bağımlılığı dikkate alan ve her

iki durumda da test yapılabilmesini sağlayan ikinci kuşak testler hakkında genel bir bilgi verilmiştir.

3.4.1.1. Birinci Kuşak Panel Birim Kök Testleri

3.2.2.1.1 Levin, Lin ve Chu (LLC) Panel Birim Kök Testi

Levin, Lin ve Chu (LLC), havuzlanmış yatay kesitsel zaman serisi verileri için birim kök sınaması geliştirmişlerdir. Test süreci paneldeki tüm birimlerin durağandışı olduğu sıfır hipotezine karşın alternatif hipotez tüm birimlerin durağan olduğudur. Havuzlanmış yaklaşımı her birim için uygulanan ayrı ayrı birim kök sınamalarına göre daha güçlüdür. LLC, panel birim kök testi analizinde bireysel tanımlı kesişimler ve zaman trendleri dikkate alınmıştır. Modelin içeriği (Levin, Lin ve Chu, 2002:4).

H_0 : Seride genel bir birim kök vardır ($H_0: \rho = 1$).

H_1 : Seride genel bir birim kök yoktur ($H_1: \rho < 1$).

LLC Panel birim kök testi belirli varsayımlar altında geçerlidir.

a) Bu hipotezin testi için $\{Y_{it}\}$ aşağıdaki üç farklı yöntemden biri ile üretilmiştir:

$$\text{Model 1: } \Delta Y_{it} = \rho Y_{it-1} + u_{it}$$

$$\text{Model 2: } \Delta Y_{it} = \alpha_0 + \rho Y_{it-1} + u_{it}$$

$$\text{Model 3: } \Delta Y_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 + \rho Y_{it-1} + u_{it}$$

$i=1, \dots, N$ için $-2 < \rho \leq 0$ 'dır.

b) Hata terimi olan uçbirimler boyunca korelasyonsuzdur ve durağan bir ARMA süreci izlemektedir.

$$u_{it} = \sum_{j=1}^{\infty} \theta_j v_{it-j} + \varepsilon_{it}$$

c) Tüm $i = 1, \dots, N$ ve $t=1, \dots, T$ 'dir.

LLC temel denklem aşağıdaki gibi gösterilebilir:

$$\Delta Y_{it} = \rho Y_{it-1} + \sum_{L=1}^{Pi} \theta_L \Delta Y_{it} + L + \alpha_{mi} d_{mt} + \varepsilon_{it} \quad (m=1,2,3).$$

3.4.1.1.1. Im, Pesaran ve Shin (2003) Panel Birim Kök Testi

Im, Pesaran ve Shin(2003) panel birim kök testi, Im, Pesaran ve Shin (1997) testinin hata teriminin korelasyonlu olup olmamasına göre T zaman serisi ve N kesit verisi boyutunun sonlu ve sonsuz olması dikkate alınarak geliştirilmiş halidir (Güriş, 2015:219). LLC testi otoregresif parametre olarak ifade edilen ρ 'nin i'ler arasında homojen olmasını gerektirdiğinden kısıtlı bir test olarak kabul edilir (Baltagi, 2013:281). LLC panel birim kök testi yatay kesit birimlerinin otoregresif katsayısının homojen olması sınırlaması bulunurken Im, Pesaran ve Shin panel birim kök testi katsayıların heterojen olmasına izin vermektedir (Baltagi, 2013,s.281; Tatoğlu, 2013,8.212-213).

Im, Pesaran ve Shin (IPS) panel birim kök testi olabirlik çerçevesi içerisinde panel için bireysel birim kök testlerinin ortalamasını temel alan alternatif bir panel birim kök sınaması geliştirmişlerdir. IPS, bar t testi olarak adlandırılan panel birim kök sınaması, temelde paneldeki her birim için hesaplanan ADF birim kök testinin ortalamasını kullanmaktadır. IPS testinin sıfır hipotezinde tüm serilerin durağan olmadığı varsayımı temel alınmaktadır. Alternatif hipotez ise bazı birimlerin (ilerin) birim kök içermesine izin vermektedir.

$$\rho_i < 0 \text{ for } i=1,2,\dots, N_1$$
$$H_1 : \left\{ \rho_i = 0 \text{ for } i= N_1+1,\dots, N \right.$$

Im-Pesaran-Shin (IPS) modeli:

$$y_{it} = \alpha_i + \rho_i Y_{it-1} + \varepsilon_{it}$$

$$t=1,2,\dots, T$$

IPS t-bar test istatistiği bireysel ADF testinin bir ortalaması olarak aşağıdaki gibi hesaplanır.

$$\bar{t} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N t_{pi}$$

IPS testinde önemle üzerinde durulması gereken bir nokta testin örtük varsayımı olan T, bütün yatay kesit birimleri için aynıdır ve dolayısıyla $E(t_iT)$ ve $V(t_iT)$ bütün i'ler için aynıdır. IPS testinde simetrik talimin edici ağırlıklı olarak kullanılır. IPS test İstatistiği ADF denkleminde her bir yatay kesit veri için gecikme uzunluğunun ve deterministik öğelerin belirlenmesini gerektirmektedir. Dolayısıyla IPS testi

uygulanırken sabit terim veya sabit terimle birlikte trend ögesi de modele ilave edilebilir. Bu testin en büyük avantajı dengeli bir panele ihtiyaç duyulmaması ve ADF regresyon birimleri için farklı gecikme uzunluğu kullanılabilmesidir (Maddala ve Wu, 1999: 635).

3.4.1.1.2. İkinci Kuşak Panel Birim Kök Testleri

Birinci kuşak testlerin özellikleri anlatılırken, birimler arası korelasyon durumunda bu testlerin asimptotik özelliklerin etkilendiği belirtilmişti (Tatoğlu, 2013.S.220). İkinci kuşak panel birim kök testleri geliştirilme sebebi, kesit birimleri arasındaki korelasyon durumunda ortaya çıkabilecek sonlu örnek özelliklerinden sapmayı gidermektir. İkinci kuşak panel birim kök testlerinin en yaygın kullanımları: Pesaran (2007), Bai ve Ng (2004), Philips ve Sul (2003), Moon ve Perron (2004), panel Birim Kök testleridir.

Daha önce de belirtildiği üzere, panel veride yatay kesit bağımlılığı sorunu olması durumunda birinci kuşak panel birim kök testleri kullanılamamaktadır. Bu durumda, yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci kuşak birim kök testleri kullanılmaktadır. Bu çalışmada veri analizinde Pesaran (2007) panel birim kök testi kullandığımızdan dolayı, bu panel birim kök testi detaylı olarak ele alınacaktır.

Pesaran (2007) tarafından geliştirilen test yatay kesitsel birimlerin bağımlı olduğu durumu farklı bir yaklaşımla ele almıştır. Pesaran (2007)'de birim kök sınaması uygulanırken, gecikmeli yatay kesitsel ortalamalar ve tekli faktör modelinden geçen yatay kesitsel bağımlılığı yakalayabilmek için birinci farkları içeren standart ADF regresyonu kullanılmaktadır. Bu test istatistiği yatay kesitsel ADF veya CADF (Cross-sectionally ADF) olarak tanımlanmaktadır.

CADF panel birim kök sınaması IPS (2003) tarafından geliştirilen t-bar, Maddala ve Wu (1999) tarafından geliştirilen ters ki-kare (veya P testi) ve Choi (2001) tarafından geliştirilen ters normal (veya Z testi) testlerinin modifiye edilmiş biçimlerini içermektedir (Pesaran, 2007:266). CADF panel birim kök testi serilerde incelenen verilerin (ülke, hane, firma) herhangi birisinde meydana gelen bir makroekonomik şokun diğer verileri (ülke, hane, firma) etkileyeceği varsayımını dikkate alan bir yaklaşımdır.

CADF ile paneli oluşturan serilerdeki her bir yatay kesit biriminde (her bir ülke için) birim kök testi yapılabilmektedir. Böylece serilerin durağanlığı, panelin geneli için

ve her bir yatay kesit için ayrı ayrı da hesaplanabilmektedir. Her ülkenin zaman etkilerinden farklı etkilendiğini varsayan ve mekânsal oto korelasyonu dikkate alan CADF testi, $T > N$ ve $N > T$ durumunda kullanılmaktadır. Bu test istatistiği değerlerini, Pesaran (2007)'in CADF kritik tablo değerleriyle karşılaştırarak her ülke için durağanlık test edilmektedir. CADF kritik tablo değeri, CADF istatistiği değerinden büyükse boş hipotez reddedilir ve sadece o ülkenin serisinin durağan olduğu sonucuna ulaşılır. CADF test istatistiği aşağıdaki şekilde tahmin edilir:

$$Y_{it} = (1 - \Phi_i) \mu_i + \Phi_i Y_{i,t-1} + u_{it}$$

Burada hata terimi u_{it} tek faktörlü olarak:

$$U_{it} = \gamma_i f_t + \varepsilon_{it}$$

Burada hata terimi u_{it} tek faktörlü olarak şeklinde tanımlanmaktadır. Hata teriminde tanımlanan f_t gözlenemeyen ortak etkileri (common effect), ε_{it} ise birime özgü hataları göstermektedir. Yukarıdaki denklemler ve birim kök hipotezleri aşağıdaki gibi yazmak mümkündür.

$$\Delta Y_{it} = \alpha_i + \beta_i Y_{i,t-1} + \gamma_i f_t + \varepsilon_{it} \quad t=1,2,\dots,T$$

$$H_0 : \beta_i = 0 \text{ tüm } i \text{ 'ler için} \quad (\text{Seri durağan değildir}).$$

$$H_1: \beta_i < 0 \quad i=1,2,\dots,N_1, \beta_i = 0 \quad i=N_1+1, N_1+2, \dots,N. \quad (\text{Seri durağan değildir})$$

Ayrıca her bir yatay kesite (ülkelere) ait birim kök test istatistiklerinin ortalaması alınarak panelin geneli için birim kök test istatistiği olan CİPS (Cross-Sectionally Augmented JPS) elde edilebilir (Pesaran, 2007). CADF test istatistiği değerleri hesaplandıktan sonra CİPS istatistik değerleri de aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır.

$$CIPS = N^{-1} \sum_{i=1}^N CADF$$

Burada tanımlanan CİPS Pesaran (2007)'nin tanımladığı ilk test istatistiğidir. CİPS istatistiğinin bileşik asimptotik dağılımı standart değildir ve kritik değerler farklı N ve T için farklı değerler almaktadır. Elde edilen CADF ve CİPS test istatistiği değerleri Pesaran tarafından Monte Carlo simülasyonları ile oluşturulan, makalesindeki kritik tablo değerleri ile karşılaştırılmakta ve durağanlık için hipotezler sınanmaktadır. Elde edilen değerler, CADF ve CİPS test sonucunda ortaya çıkan istatistik değerlerinin kritik tablo değerlerinden mutlak değer olarak büyük

olması durumunda reddedilmekte ve ilgili birim-panel geneli için alternatif hipotez kabul edilmektedir (Pesaran, 2007: 267).

Panel veri setlerinde yatay kesit bağımlılığını analiz etmek için çeşitli yöntemler vardır. Bu yöntemlerden en sık kullanılanları Breusch-Pagan (1980), Pesaran (2004) ve Pesaran-Yamagata (2004) yatay bağımlılık testleridir. Breusch-Pagan (1980) tarafından geliştirilen CDLM1 (Lagrange Multiplier) testi, N sabit, T → iken kullanılır. Test aşağıdaki LM istatistiğine dayanmaktadır (Pesaran vd., 2007: 2):

$$LM = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \rho_{ij}^2$$

Breusch-Pagan (1980) testi için boş hipotez ve alternatif hipotez aşağıdaki gibi kurulmaktadır:

H_0 : Yatay kesitler arasında ilişki yoktur.

H_1 : Yatay kesitler arasında ilişki vardır

3.4.2. Panel Eş Bütünleşme Analizi

Sistemi etkileyen kalıcı şoklara rağmen, değişkenler arasında uzun dönemde bir denge ilişkisinin varlığı mümkün olmaktadır ve bu ilişkinin de test edilmesi gerekmektedir. Panel Birim Kök Testleri gibi panel eş bütünleşme testlerini kullanmanın zaman serisine eş bütünleşme uygulanmasına göre avantajı, testlerin gücünün artmasıdır (Tatoğlu, 2015: 233). Geleneksel panel veri uygulamalarında, makroekonomik verilerin durağan olmaması durumunda, yapılan analizler gerçeği yansıtmayan sonuçların elde edilmesine neden olabilmektedir. Panel veri serileri arasındaki uzun dönem ilişkiyi incelemek amacıyla eş bütünleşme testleri geliştirilmiştir.

Çalışmada Westerlund (2007) tarafından panel veride yeni hata düzeltme yöntemlerine dayalı eş bütünleşme testleri uygulanmıştır. Bu testler kalıntı dinamikleri yerine yapısal dinamiklere dayalı olarak dört yeni panel eş bütünleşme testini içermektedir. Panel eş bütünleşme testlerindeki ilk iki test, grup ortalama istatistiklerini; son iki test ise panel istatistiklerini göstermektedir. Panel istatistikleri, panelin yatay kesit boyutundaki hata düzeltme ile ilgili bilginin bir araya getirilmesi ile oluşmaktadır. Grup ortalama istatistikleri ise bu bilgileri kullanmamaktadır. Testler arasındaki ayırım, alternatif hipotez testlerine dayanmaktadır (Westerlund, 2007: 710-712).

Bu test istatistikleri pür zaman serileri arasında uzun dönemli ilişkinin araştırıldığı Banerjee, Dolado ve Mestrc (1998) testlerini temel almaktadır. Banerjee, Dolado ve Mestre (1998)'de olduğu gibi sıfır hipotezi hata düzeltme teriminin sıfır olup olmadığını test etmektedir. Eğer hata düzeltmenin olmadığını gösteren sıfır hipotezi ret edilirse, eş bütünleşmenin olmadığı sıfır hipotezi de ret edilmiş olacaktır (Westerlund, 2007: 711).

Hata düzeltme modeli temelli dört testten ikisinde alternatif hipotez panelin bütün (genel, ortak) olarak eş tümleşik olduğu şeklinde oluşturulmuştur. Diğer iki testte ise alternatif hipotez en az bir birimin eş tümleşik olduğu şeklindedir. Yapılan çalışmalar bu dört testinde tutarlı ve limitte normal dağılıma uyduğunu göstermektedir. Simülasyon çalışmaları Westerlund (2007) testinin kalıntıları temel alan testlere göre daha güçlü olduğunu orta koymaktadır. Westerlund 'nin geliştirdiği bu test, paneli oluşturan serilerin aynı derecede ve birinci farkta 1(1) durağan olduğu varsayımına dayanmaktadır(Westerlund, 2007:718).

Westerlund hata düzeltme testinde panel istatistiklerin hesaplanmasında ilk olarak aşağıdaki denklem ile tahmin edilmektedir:

$$\Delta Y_{it} = \delta_i d_t + \lambda_i x_{it-1} + \sum_{j=1}^{p_i} \alpha_{ij} \Delta y_{it} + \sum_{j=0}^{p_i} \lambda_i \Delta x_{it-j} + e_t$$

$$\Delta Y_{it-1} = \delta_i d_t + \lambda_i x_{it-1} + \sum_{j=1}^{p_i} \alpha_{ij} \Delta y_{it} + \sum_{j=0}^{p_i} \lambda_i \Delta x_{it-j} + e_t$$

Yukardaki modelde edilen sonuçtan sonra panelin tamamı için hata düzeltme katsayısı ve bunun standart hatası hesaplanmaktadır.

$$A\hat{I} = [\sum_{i=1}^N \sum_{t=2}^T (Y_{it-1})^2] - 1 \sum_{i=1}^N \sum_{t=2}^T \frac{1}{\alpha_{t(1)}} Y_{it-1} \Delta Y_{it}$$

$$S.E.(\alpha\hat{I}) = [(\sum_{i=1}^N \sum_{t=2}^T (Y_{it-1})^2) - 1/2]$$

Son olarak, panel eş bütünleşme istatistikleri aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır:

$$P_t = \frac{\alpha}{S.E.(\alpha)} \sim N(0,1)$$

$$P_\alpha = T_\alpha \sim N(0,1)$$

Yukarıda üç aşamada hesaplanan panel istatistiklerine ait boş ve alternatif hipotez şu şekilde ifade edilmektedir:

H_0 : $\alpha_i = 0$ bütün yatay kesit birimleri için eş bütünleşme ilişkisi yoktur.

H_1 : $\alpha_i \neq 0$ bütün yatay kesit birimleri için eş bütünleşme ilişkisi vardır.

Westerlund (2007) tarafından geliştirilen panel eş bütünleşme testi, standart normal dağılım kritik değeri ile karşılaştırılırken yapılan varsayım paneli oluşturan yatay kesitler arasında bağımlılık olmadığıdır.

3.5. Ampirik Bulgular

Çalışmanın bu kısmında, yukarıda açıklanan testlere ilişkin sonuçlara yer verilmiştir.

3.5.1. Çoklu Doğrusallık

Bağımsız değişkenler arasındaki güçlü korelasyona çoklu doğrusallık denir ve regresyon analizinde istenmeyen durumlardan biridir. Doğrusal regresyon analizinde, çoklu doğrusallık aşağıdaki sorunlara yol açabilmektedir:

- Tahmin edilen regresyon katsayılarında belirsizliğe ve bu katsayıların standart hatalarının hesaplanmasında hataya yol açabilmektedir.
- Çoklu doğrusallık söz konusu olduğunda, regresyon varyansı ve kovaryans katsayıları artmaktadır.
- Modelin R^2 değeri yüksek olur ancak bağımsız değişkenlerin hiçbiri kısmi t testine kıyasla anlamlı değildir.
- İlgili bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkene yönü teorik ve ampirik beklentilerle çelişebilir.

Bağımsız değişkenler birbiriyle ilişkiliyse, bunlardan bazılarının modelden kaldırılması gerekebilir ancak modelden hatalı bir değişkeni kaldırmak, model hatasına neden olur. Çoklu doğrusallığı tespit etmek için kullanılan en temel yaklaşım (Neter, vd. 1996; Gujarati, 2009):

Basit korelasyon matrisinin incelenmesidir. Yüzeysel olarak, iki bağımsız değişken arasındaki basit korelasyon katsayısı oldukça önemliyse ($p > \% 80$), bu çoklu lineer bağlantı sorunlarına yol açabilir.

Tablo 5. Korelasyon Tablosu

	İşsizlik	GSYİH Büyümesi	Cari Hesap	Hükümet Harcaması	Enflasyon
İşsizlik	1.0000				
GSYİH Büyümesi	-0.1085	1.0000			
Cari Hesap	0.1551	-0.3399	1.0000		
Hükümet Harcaması	0.2514	-0.2297	0.2306	1.0000	
Enflasyon	0.1851	-0.1300	0.0987	-0.3405	1.0000

3.5.2. Panel Birim Kök Testleri

Birim kök problemi, bir zaman serisi modelinin karakteristik köklerinin birim çember üzerindeki varlığı ile ilgilidir. Bir zaman serisinin birim kökü varsa, bu serinin tahmin edilemez bir sistematik yapıya sahip olduğunu gösterir. Birim kökün varlığı durumunda değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olmamasına rağmen, istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki varmış gibi görünmektedir. Bu nedenle, zaman serileri ile çalışırken, ilk önce serilerin kararlılığını kontrol etmek gerekir (Gujarati, 2009).

Zaman serisi analizinde bilinmesi gereken en temel konulardan biri, birim köklerin varlığının analizde ciddi sorunlara neden olabileceğidir. Bu problemler:

- Sahte regresyon: Bu durumda, veriler arasında ilişki olmasa bile yüksek R^2 değerleri elde edilebilir.
- Uygun olmayan davranış: Örneğin, t oranı bir t dağılımını takip etmemektedir.

Her ne kadar birim kök analizi zaman serileri için uygulanmakta ise de, panel veri analizlerinde de zaman boyutu olduğu için kullanılmaktadır. Buna göre, bu çalışmadan Im ve Pesaran tarafından geliştirilen birim kök analizi uygulanmıştır.

Tablo 6 birim kök sonucunu vermektedir ve buna göre, p-değerlerine bakıldığında, işsizlik ve cari hesap verilerinin durağan olmadığı görülmektedir. Bu değişkenler durağan hale getirilmek için birini dereceden farkı alınmış ve sonuçlara Tablo-5'te

yer verilmiştir. Buna göre, cari hesap ve hükümet harcamaları verisi ilk farkları alındığında durağan hale getirilmiştir.

Tablo 6. Pesaran Birim Kök Testi Sonucu

Değişkenler	t-istatistiği	p-değeri
GSYİH Büyümesi	-3.7240	0.0000
İşsizlik	-1.1578	0.7974
Cari Hesap	-1.4429	0.5496
Hükümet Harcaması	-2.2385	0.0401
Enflasyon	-3.1933	0.0002

Tablo 7. Düzeltilmiş Birim Kök Test Sonucu

Değişkenler	t-istatistiği	p-değeri
Cari Hesap	-3.587	0.0000
İşsizlik	-5.5580	0.0000

3.5.3. Panel Eş bütünleşme Test Sonuçları

Bu çalışmada, kutuplaşma teorisini ampirik olarak test etmek için eş-bütünleşme analizi kullanılmaktadır. Westerlund tarafından öne sürülen Eş-bütünleşme analizi kullanılan çalışmada, analiz sonuçları aşağıda yer almaktadır.

Serilerin düzey halinde kullanıldığı durumda, yalnızca işsizlik değişkeni ile GSYİH büyümesi arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığından bahsedilebilir. Buna göre, işsizlik ile GSYİH arasındaki büyüme arasındaki ilişki negatif ve %1 düzeyinde anlamlıdır. Ancak serilerin birinci dereceden farkları alınıp analiz yapıldığında sonuç değişmektedir ve GSYİH büyümesinin, GSYİH büyümesi, işsizlik ve cari hesap değişkenleriyle eş bütünleşik olduğu görülmektedir yani uzun dönemli ilişki bulunmaktadır.

Tablo 8. Westerlund Eş Bütünleşme Analizi

	(1)
Değişkenler	L.GSYİH Büyümesi
	(0.0550)
L. İşsizlik	-0.658*** (0.179)
L.Cari Hesap	-0.429 (0.295)
L. Hükümet Harcaması	0.160 (0.218)
L.Enflasyon	-0.220 (0.359)
LD.GSYİH Büyümesi	0.447*** (0.0791)
D. İşsizlik	-0.656* (0.336)
LD. İşsizlik	-0.674* (0.321)
D. Cari Hesap	-0.549** (0.210)
LD. Cari Hesap	-0.0463 (0.186)

D. Hükümet Harcaması _exp	-0.325
	(0.328)
LD. Hükümet Harcaması	-0.625
	(0.381)
D.Enflasyon	-0.277
	(0.236)
LD.Enflasyon	0.357*
	(0.195)
R ²	0.982

Not: GSYİH büyümesi bağımlı değişkendir. Tabloda yer alan 'L' ve 'D' sembolleri sırasıyla gecikme ve farkı temsil etmektedir. Standart hatalar parantez içindedir. *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

Kutuplaşma teorisi varlığı durumunda, eş bütünleşme analizi sonucunda uzun dönemli varlığın var olmaması gerekmektedir. Tablo 8'de görüldüğü üzere, işsizlik verisi haricinde, eş bütünleşmenin olmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu durumda, Myrdal'ın Kutuplaşma Teorisi kısa dönemde geçerliliğini gösterse de hükümet harcamaları ve enflasyon haricinde uzun dönemli ilişkinin varlığı açıkça görülmektedir. İncelediğimiz değişkenler ile elde ettiğimiz bulgular arasında uzun dönemde Kutuplaşma Teorisi reddedilmektedir.

SONUÇ

Ülkelerin ekonomik entegrasyonlara dahil olmak istemelerindeki amaç; ölçek ekonomilerinden faydalanmak, ticaret kapasitelerini artırmak, alternatif kaynaklar yaratmak ve bu kaynakların etkin bir şekilde dağılımını sağlamakla birlikte refah düzeylerini en yüksek seviyeye çıkartmaktır. Fakat söz konusu amaçlara ulaşılabilmesi her üye ülke için aynı düzeyde mümkün olamamaktadır. Çünkü entegrasyona dahil olan ülkeler aynı gelir düzeyine sahip değillerdir. Dolayısıyla kaynakların etkin dağılımı konusunda tam bir denge sağlanamamaktadır. Bunun sonucunda ise ülkeler arasındaki gelişmişlik düzeylerindeki dengesizlikler artarak kutuplaşma denilen olgu meydana gelmektedir. Myrdal, ekonomik entegrasyona dahil olan ülkelerin entegrasyona dahil olmaları ile birlikte kutuplaşmanın derinleşeceği ve gelişmelerin yüksek gelirli ülke için olumlu, düşük gelirli ülke için ise olumsuz yönde seyredeceği düşüncesini savunur.

Avrupa Birliği üyesi olan Yunanistan, Bulgaristan gibi ülkelerin bütçe açıkları ve 1990'dan itibaren Avrupa Birliği'nde etkili olan krizlerin ülke ekonomilerini etkileri Kutuplaşma Teorisi'nin doğruluğunun tartışılmasını gerekli kılmaktadır. Çalışmanın amacı doğrultusunda AB üyesi yüksek gelirli ülkeler statüsünde Almanya, Fransa, İngiltere ve düşük gelirli ülkeler statüsünde ise Bulgaristan, Romanya, Yunanistan'a ait veriler kullanılarak panel veri analizi gerçekleştirilmiştir. Güncel ve uzun dönemi kapsayan bir analiz olması doğrultusunda 1990 yılından başlanarak 2018 yılına kadar olan veriler ele alınmış ve daha fazla gözlemden yararlanma imkânı sağlanmıştır. Araştırmamızda yer verilen bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasında kısa ve uzun dönemli ilişkinin var olup olmadığını tespit etmek amacıyla da panel eş bütünleşme analizi gerçekleştirilmiştir.

Veriler düzey olarak kullanıldığında işsizlik verisi haricinde, eş bütünleşmenin varlığı teyit edilememektedir. Bu durumda, Myrdal'ın Kutuplaşma Teorisi kısmen teyit edilmektedir. Ancak serilerin birinci dereceden farkı kullanıldığında durum farklılaşmakta ve sadece hükümet harcamaları ve enflasyon haricinde uzun dönemli ilişki teyit edilmektedir. Buna göre, Euro bölgesini merkez ve çevre olarak ayırtırmak gerekecektir çünkü Kutuplaşma Teorisi doğrulanamamıştır. Yani düşük gelirli ülkelerin birliğe dâhil olması ülkeleri fakirleştirmemiş aksine refah seviyelerini artırıcı etkiler göstermiştir diyebiliriz.

Araştırmada büyüme farklılıkları önemsenererek Avrupa Birliği kurucusu olan ve birliğe sonradan dâhil olan ülkelerin 1990 ile 2018 yılları arasındaki durumlarına bakıldığında cari açık ve kamu borçları ülke ekonomileri üzerinde belirleyici değişkenler olarak kendisini göstermiştir. Söz konusu ülkelerin cari açıklarının ve kamu borç stoku göstergelerinin yüksek oluşu ülke ekonomilerindeki riski artırmak suretiyle ekonomik göstergelerde dalgalanmalar meydana getirmektedir. Bu bağlamda cari açık düzeyi ve kamu borç stoku daha yüksek olan ülkelerde ekonomik dalgalanmalar ve ani şoklar daha belirgin olarak kendini gösterecektir.

AB ekonomik entegrasyonu, dünya ekonomisine yön veren büyüklükte bir birleşmedir. Bünyesinde yüksek gelirli ülkelerin yanı sıra düşük gelirli ülkeleri de barındırmaktadır. Yüksek veya düşük gelirli birlik üyesi tüm ülkelerin AB bütçesine farklı alanlarda katkıları vardır. Aynı zamanda AB de bünyesinde olan ülkelere uzun vadeli ve ekonomik krediler, proje karşılığı hibeler, tarım destekleri gibi ayrıcalıklar tanıyarak refah seviyelerinin yükselmesine katkı sağlamaktadır. AB fonlarından düşük gelir düzeyinde olan ülkelerin daha fazla yararlanmakta olması da üye ülkeler arasındaki gelir farklılıklarının azaltılmasının amaçlandığını açıkça ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Akman, E., Negiz, N., Akman, Ç. (2013). Sürdürülebilir Bir Kalkınma İçin Yavaşça Acele Et (Festina Lente). Özer, B., Şeker, G. (Editörler), Yerel ve Bölgesel Kalkınma: Küresel ve Yerel Bakış Açıları. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Anderson, J.E. (2008). International Trade Theory, The New Palgrave Dictionary Of Economics, Second Edition, England, Palgrave Macmillan.
- Arslan, R. (2003). Avrupa Birliğinin Kurumsal Yapısı ve Karar Alma Süreçleri, Avrupa Birliği Ortak Politikaları ve Türkiye, İstanbul, Betaş Yayınları.
- Bakkalcı, A.C. (2008). Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar, Ülkeler Üstü Kurumlar Entegrasyon Teorisi Ve Avrupa Birliği, Ankara, Nobel Kitabevi.
- Balassa, B. (1961). The theory Of Economic İntegration, Connecticut US, Greenwood Press.
- Baltagi, B.H. (2005). Econometric Analysis of Panel Data, Chichester: John Wiley
- Bekmez, S. ve Karataş, M. (2007). Avrupa Birliğinin Gelişim Süreci, Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Bozdoğan, M.N. (2014).). Bölgesel kalkınma ve İBBS Esasına Dayanan Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin Uygulama Sonuçlarının Değerlendirilmesi.
- S.4981.Türkiye’de Bölgesel Kalkınma ve Teşvik Politikaları, Nobel Yayınları, Editör, M.N. Bozdoğan.
- Breitung, J. (2000). The Local Power Of Some Unit Root Tests For Panel Data, Nonstationary Panels, Panel Cointegration, and Dynamic Panels, Advances in Econometrics, Amsterdam: JAI Press
- Çarkçı, A. (2008). Ulusal Kalkınma İçin Yerel Teklifler, Şehir Yayınları.
- Çelik, K. (2004). Uluslararası İktisat, Trabzon, Derya Kitabevi.
- Dedman, M.J. (1996). The Origins and Development of the European Union, London New York, Routledge.

Derosa, D.A. (1998). Regional İntegration Arrangements, Static Economic Theory Quantitive Findings And Policy Guidelines, World Bank Working Paper.

Dinan, D. (2005). Ever Closer Union - An Introduction to European Integration, New York, Palgrave.

Dinler, Z. ,(2012). Bölgesel İktisat, Ekin Yayın. Dokuzuncu Basım

Durmuş, M. , (2012) .Büyüme: Neyin Büyümesi, İktisadi Büyümeyle İlişkin Eleştirel Bir Değerlendirme. Ekonomik Yaklaşım,23, 83, 37-68

Ercan, F. (2006). Bölgesel Dengesizliğe Küreselleşme-Yerelleşme Penceresinden Bir Bakış,(Der.) A. Arı Bölgesel Kalkınma Politikalar ve Yeni Dinamikler, İstanbul, Derin Yayın

Erlat, H. (2008). Panel Data: A Selective Survey, Discussion Paper, Ankara: ODTÜ Yayınları.

Filiztekin, A. (2008). Türkiye de Bölgesel; Farklar ve Politikalar. TÜSİAD.

Göktürk, A.,(2006).Bölgesel Dengesizliğe Küreselleşme-Yerelleşme Penceresinden Bir Bakış, A.Arı, Bölgesel Kalkınma Politikalar ve Yeni Dinamikler.,İstanbul: Derin, 2006

Gujarati, D.N., (2009). *Basic econometrics*. Tata McGraw-Hill Education.

Gündüz, A. Y., (2006). Bölgesel Kalkınma Politikası, Ekin Yayın

Günuğur, H. (1995). Avrupa Birliği'nin Kurucu Antlaşmaları, Gümrük Birliği ve Tek Pazar, Avrupa Birliği El Kitabı, Ankara, TC Merkez Bankası Yayınları.

Hausman, J.A. (1978). Spesification test in Econometrics, *Econometrica*, 46(6), 13-20.

<https://ec.europa.eu/eurostat>

Im, K.S., Pesaran, M.H. ve Shin, Y. (2003). Testing For Unit Roots İn Heterogeneous Panels, *Journal of Econometrics*, 115(1), 10-20.

Kao, C. (1999). Spurious Regression And Residual-Based Tests For Cointegration İn Panel Data, *Journal Of Econometrics*, 90, 52-55.

Karluk, R. (2007). Avrupa Birliği ve Türkiye, İstanbul, Beta Yayınları.

Krueger, A. (1995). Free Trade Agreements Versus Customs Unions, Nber Working Paper Series, Working Paper.

Krugman, P. (1980). Scale Economies, Product Differentiation And The Pattern Of Trade, *American Economic Review*, 70(5), 950-959.

Küçükahmetoğlu, O. (2007). Reel Entegrasyon Teorisi, Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Lipsey, R.G. (1960). The Theory Of Customs Unions, A General Survey, *he Economic Journal*, 70, 496-513.

Lipsey, R.G. ve Lancaster, K. (1957). The Theory Of The Second Best, *Review of Economic Studies*, 24, 11-37.

Mirus, R. ve Rylska, N. (2002). Economic İntegration: Free trade areas vs. Custom unions, Alberta, University of Alberta Press.

Nello, S.S. (2010). EU Enlargement And Theories Of Economic İntegration, Depfid Working Papers 9.

Neter, J., Kutner, M.H., Nachtsheim, C.J. ve Wasserman, W., (1996). *Applied linear statistical models* (Vol. 4, p. 318). Chicago: Irwin.

Özel, M .(2009). Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Türkiye de Bölgesel Dengesizlik ve Yeni Yönetmel Birikim Anlayışları, *SBF Dergisi*, 64-1..3

Öztürk, L. (2007). Bölgesel farklılıklar, Bölgesel Kalkınma, İmaj Yayın.

Pal, P. (2008). Regional Trade Agreements And İmproved Market Access İn Developed Countries, *Economic and Political Weekly*, 43(48), 82-92.

Pedroni, P. (2004). Panel Cointegration: Asymptotic and Finite Sample Properties Of Pooled Time Series Tests With An Application To The PPP Hypothesis, *Econometric Theory*, 20.

Sarıtaş, M., (2002). Ekonomik Kalkınmanın Sosyo-Kültürel Temelleri. *Planlama Dergisi*, Özel sayı, 397.

Sen, S. (2010). International Trade Theory And Policy, A Rewiev Of The Literature, Levy Economics Institute of Bard Colage.

Seyidoğlu, H. (2003). Uluslararası İktisat, İstanbul, Güzem Yayınları.

Snorrason, S.T. (2012). Asymmetric Economic İntegration, London, Physica-Verlag.

Taş, S. (2003). Avrupa Birliği Ortak Ticaret Politikası. Avrupa Birliği Ortak Politikaları ve Türkiye, İstanbul, Betaş Yayınları.

Tatoğlu, Y.F. (2012). Panel Veri Ekonometrisi, İstanbul: Beta Yayınları.

Tecer, M. (2007). Avrupa Birliği ve Türkiye Sorular-Yanıtlar, Ankara, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.

Ülger, İ.K. (2005). Avrupa Dış Politikası ve AB Genişlemesi, Avrupa Birliği Üzerine Notlar, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.

Whalley, J. (1998). Why Do Countries Seek Regional Trade Agreements, The Regionalization Of The World Economy, USA, University of Chicago Press.

Yıldız, B. (2008). Avrupa Birliği ve Türkiye, İzmir, İzmir Ticaret Odası Yayınları.